

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય , અમદાવાદ
વિશેષ નાગરિક અરજીઓ ક્રમાંક ૪૨૧૩, ૩૫૬૩, સન ૨૦૧૫ સાથે
નાગરિક અરજીઓ ક્રમાંક ૫૬૮૧, ૫૬૮૩ સન ૨૦૧૫
મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ સોનિયા ગોકાણી

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના સમાચારપ્રતિનિધિઓને આ ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપી શકાય?	
૨	રિપોર્ટરને સંદર્ભ માટે મોકલવાનું કે નહીં ?	
૩	શું તેમના લોર્ડશીપ્સ ચુકાદાની શુદ્ધ નકલ જોવા ઇચ્છે છે ?	
૪	શું આ મામલામાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અંગેનો અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ આદેશ અંગેનો કોઈ મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પ્રશ્ન સંકળાયેલો છે?	

=====

રંજિત રોય....અરજદાર(ઓ) વિરુદ્ધ

સરદાર વલ્લભભાઈ નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી અને ૨....પ્રતિવાદી(ઓ)

=====

ઉપસ્થીતી :

શ્રી ચતીન એન. ઓઝા, વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી અશિષ બી સાથે હાજર
અરજદાર(ઓ) નં. ૧ માટે દેસાઈ, વકીલ; પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧, ૩ માટે
શ્રી દેવાંગ વ્યાસ, વકીલ; પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ – ૩ માટે સુશ્રી મેઘા
જાની, વકીલ સાથે હાજર રહેલા શ્રી એસએસ સંજાણવાલા, વરિષ્ઠ વકીલ

=====

સમક્ષ: માનનીય સુશ્રી ન્યાયાધીશ સોનિયા ગોકાણી

તારીખ : ૦૭/૦૮/૨૦૧૫ સી.એ.વી. સામાન્ય ચુકાદો

૧. આ બંને અરજીઓમાં કાયદાના સમાન પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે અને તે સમાન તથ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે તથા જેમાં વિવાદ કરનાર પ્રતિવાદી, એટલે કે પ્રતિવાદી નં.૨-સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી (જેને અહીંથી આગળ ‘પ્રતિવાદી-સંસ્થા’ તરીકે ઓળખવામાં આવશે), સામાન્ય છે, તેથી તેમનો નિર્ણય આ સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા કરવામાં આવે છે.

હકીકતી પરિસ્થિતિ :

૨. સુવિધા માટે તથ્યો વિશેષ નાગરિક અરજી ક્રમાંક ૪૨૧૩ ઓફ ૨૦૧૫માંથી લેવામાં આવ્યા છે, જે નીચે મુજબ છે :

૨.૧ અરજદાર-ડૉ. રણજિત રોય પ્રતિવાદી-સંસ્થામાં સહપ્રાધ્યાપક તરીકે કાર્યરત છે. તેમની પ્રારંભિક નિમણૂક ૦૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૭ના રોજ વ્યાખ્યાતા પદ પર કરવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ તેમને સહાયક પ્રાધ્યાપકના પદ પર બઢતી આપવામાં આવી હતી, જેને બાદમાં ઇલેક્ટ્રિક એન્જિનિયરિંગ વિભાગમાં સહપ્રાધ્યાપક તરીકે પુનઃનામિત કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રતિવાદી-સંસ્થા ભારત સરકાર દ્વારા સ્થાપિત એક સ્વાયત્ત સંસ્થા છે.

૨.૨ પ્રસ્તુત અરજદાર વિરુદ્ધ છોકરી વિદ્યાર્થીઓ તથા અન્ય મહિલાઓના ચૌન ઉત્પીડન સંબંધે પ્રતિવાદી સંસ્થા પાસે ફરિયાદો પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલતના માર્ગદર્શકો અનુસાર અને કાર્યસ્થળે મહિલાઓના ચૌન ઉત્પીડન

(પ્રતિબંધ, મનાઈ અને નિવારણ) અધિનિયમ, ૨૦૧૩, (આગળ ‘અધિનિયમ’ તરીકે ઉલ્લેખિત) ની જોગવાઈઓના આધારે, છોકરી વિદ્યાર્થીઓ તેમજ મહિલા કર્મચારીઓની ફરિયાદોની તપાસ કરવા માટે આંતરિક ફરિયાદ સમિતિ (આગળ ‘આઈ.સી.સી.’ તરીકે ઉલ્લેખિત) રચવામાં આવી. ઉક્ત સમિતિએ અરજદારને ૦૬ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ આઈ.સી.સી. સમક્ષ હાજર રહેવા નિર્દેશ કર્યો. અરજદારનું કહેવું છે કે અરજદાર સામે આક્ષેપિત આરોપો અને આરોપણોની જાણ કર્યા વિના અથવા તેની માહિતી આપ્યા વિના આઈ.સી.સી.એ તપાસ શરૂ કરી. તેને કોઈ દસ્તાવેજો આપવામાં આવ્યા નહોતાં તેમજ પીડિતાઓની ઓળખ પણ જાહેર કરવામાં આવી નહોતી. આરોપોના આરોપણો પણ પૂરા પાડવામાં આવ્યા નહોતાં. તે વ્યક્તિઓ/સાક્ષીઓની જિરહ કરવા માટેની તક તો દૂર, ન્યાયસંગત તક પણ આપવામાં આવી નહોતી. એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે આ સમગ્ર પ્રક્રિયા યૌન ઉત્પીડન નિયમો, ૨૦૧૩ (આગળ ‘યૌન ઉત્પીડન નિયમો’ તરીકે ઉલ્લેખિત) ના સંપૂર્ણ ઉલ્લંઘનમાં છે.

૨.૩ આ દરમિયાનના અવધિમાં, અરજીકર્તાને તા. ૧૧ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ તાત્કાલિક અસરથી સસ્પેન્ડ કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાર્યવાહી કેન્દ્રીય નાગરિક સેવાઓ (વર્ગીકરણ, નિયંત્રણ અને અપીલ) નિયમો, ૧૯૬૫ [જેનો અર્થ પછીથી ‘સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમો’ તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે] ના નિયમ ૧૦ ના ઉપનિયમ (૧) હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને કરવામાં આવી હતી. અરજીકર્તાને પ્રતિવાદી-સંસ્થાના નિયામકની પૂર્વ મંજૂરી વિના

મુખ્ય મથક છોડવું નહીં તેવી દિશા પણ આપવામાં આવી હતી.

૨.૪ અરજદારનું એવું કહેવું છે કે આઈ.સી.સી.એ તા. ૧૩ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ તેનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો અને અરજદાર વિરુદ્ધ શિસ્ત અધિકારી દ્વારા રૂપિયા ૫૦,૦૦૦/નો દંડ ફટકારવાની તથા કાયમી સેવા સમાપ્તિ કરવાની, તેમજ તે ક્યાંયપણ શિક્ષણક્ષેત્રમાં પોતાની કારકિર્દી ચાલુ રાખી શકશે નહીં એવી માંગ સાથે કાર્યવાહી કરવાની ભલામણ કરી હતી.

૨.૫ આઈ.સી.સી.ના અહેવાલ અનુસંધાને, અરજદારને તા. ૧૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ કારણ દર્શાવવાની નોટિસ જારી કરવામાં આવી, જેના દ્વારા તેને નીચે દર્શાવેલ ત્રણ પ્રકારના અરજદારના દુરાચાર અંગે આઈ.સી.સી. દ્વારા કરવામાં આવેલ નિરીક્ષણના અહેવાલના આધાર પર તેના વિરુદ્ધ યોગ્ય કાર્યવાહી શા માટે કરવામાં ન આવે તે અંગે સ્પષ્ટીકરણ આપવા જણાવવામાં આવ્યું :

- (૧) શારીરિક સંપર્ક અને આગળ વધવાના પ્રયાસો;
- (૨) જાતીય સ્વરૂપનું અન્ય અનિરુદ્ધનીય શારીરિક, મૌખિક અને અમૌખિક વર્તન;
- (૩) આઈ.સી.સી.ની તપાસ પ્રક્રિયા દરમિયાન પીડિતાઓને ધમકી આપવી.

૨.૬ જો અરજદાર પ્રસ્તાવિત દંડ સામે કોઈ પ્રતિનિધિત્વ કરવા ઇચ્છતો હોય, તો તે ૨૧ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ સુધીમાં, વધુમાં વધુ, કરવાનું હતું, અને એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે પ્રતિનિધિત્વના અભાવે નિર્ણય એકપક્ષીય રીતે લેવામાં

આવશે.

૨.૭ અહીંના અરજદારે ૨૬ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ પોતાનો જવાબ સંપ્રેષિત કર્યો હતો, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે એવું દર્શાવ્યું હતું કે તે વર્ષ ૨૦૦૭થી પ્રતિવાદી સંસ્થા સાથે કાર્યરત છે. પ્રતિવાદી-સંસ્થામાં જોડાયા પહેલાં તેણે પશ્ચિમ બંગાળના આસન્સોલ સ્થિત આસન્સોલ એન્જિનિયરિંગ કોલેજમાં પણ છ વર્ષ સુધી કાર્ય કર્યું હતું. તેના જણાવ્યા મુજબ, તેણે અત્યંત નિષ્ઠાપૂર્વક શિક્ષણ આપ્યું હતું અને વિદ્યાર્થીઓને તેમની કુશળતાઓમાં વધારો કરવા પ્રેરિત કર્યા હતા. તેણે તેની રજૂઆત/જવાબ પર વિચારણા કરવાની પણ વિનંતી કરી હતી, જેમાં અહેવાલિત પ્રકરણોમાં પીડિતો/ફરિયાદીઓના નિવેદનો, સાક્ષીઓના નિવેદનો, નિવેદનોની પ્રમાણિકતા, તેમજ તથ્યો અંગેના નિષ્કર્ષો વિશેનો તેનો જવાબ સમાવેશ પામતો હતો. આ તમામ બાબતો તેની આવી રજૂઆત સાથે જોડાયેલા પરિશિષ્ટોનો ભાગ હતી. તેણે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સને તેની રજૂઆત પર વિચારવા અને કારણ દર્શાવો નોટિસ પરત ખેંચવાની હાર્દિક વિનંતી કરી હતી. તેણે ખાસ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે નોટિસમાં કરાયેલા આક્ષેપોની તમામ વિગતો નિરાધાર હતી.

૨.૮ બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે તેની ૦૪ માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ બોલાવવામાં આવેલી બેઠકમાં, સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો હેઠળ તેણે દુરાચરણ કર્યું હોવાનું આધારે બરતરફીનો આદેશ પસાર કર્યો. આ આદેશમાં નોંધવામાં આવ્યું હતું કે શો કોઝ નોટિસના જવાબમાં, અરજદાર-ડૉ. રણજિત રોયે તમામ આરોપોનો ઇનકાર કર્યો

હતો, તેમ છતાં, તેની દલીલોને આધાર આપવા માટે કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નહોતો. બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના જણાવ્યા મુજબ, તેને પોતાનો કેસ રજૂ કરવા માટે યોગ્ય તક આપવામાં આવી હતી અને શો કોઝ નોટિસ પણ ૧૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ આપવામાં આવી હતી, જેના અનુસંધાને તેણે વિગતવાર જવાબ રજૂ કર્યો હતો. ૦૩ માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ વધારાની રજૂઆતો પણ કરવામાં આવી હતી અને તેને વ્યક્તિગત સુનાવણી આપવામાં આવી હોવા છતાં, તે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ સમક્ષ હાજર રહ્યો નહોતો અને પરિણામે બરતરફીનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો. આ આદેશનો એ પણ એક ભાગ છે કે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોના નિયમ ૧૪ મુજબ, આઈસીસીનો અહેવાલ યોગ્ય રીતે રચિત તપાસ સત્તાધિકારીના તપાસ અહેવાલ તરીકે માનવામાં આવે છે અને બોર્ડે ૦૪ માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ યોજાયેલી તેની બેઠકમાં આઈસીસીનો અહેવાલ વિચાર્યો અને અરજદારને શો કોઝ નોટિસ જારી કરવાનો નિર્ણય કર્યો. એવો આદેશ ૦૬ માર્ચ, ૨૦૧૫ના તારીખના પત્રવ્યવહાર દ્વારા સંપ્રેષિત કરવામાં આવ્યો.

૨.૯ ઉક્ત બરતરફીનો આદેશ નીચે દર્શાવેલ રાહતોની માંગણી કરીને પડકારવામાં આવ્યો છે:

“૭(એ) લોર્ડશીપ્સ આ વિશેષ નાગરિક અરજીને મંજૂર કરી દાખલ લેવા કૃપા કરે.

(બી) લોર્ડશીપ્સ કૃપા કરીને મેન્ડેમસનો રિટ અથવા સર્ટિયોરારીનો રિટ અથવા

અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરી તા.

૧૧.૦૨.૨૦૧૫નો સસ્પેન્શન આદેશ તથા તા. ૦૬.૦૩.૨૦૧૫નો બરતરફી

આદેશ રદ કરે અને વધુમાં પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીને અરજદારને પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપે.

(સી) આ અરજીએ સુનાવણી દરમિયાન અને તેના અંતિમ નિકાલ સુધી, લોર્ડશીપ્સ તા. ૧૧.૦૨.૨૦૧૫ના નિલંબન આદેશ અને તા. ૦૬.૦૩.૨૦૧૫ના બરતરફી આદેશના અમલ પર સ્થગિતી આપવા કૃપા કરે.

(ડી) આ અરજની સુનાવણી બાકી હોય અને તેનો અંતિમ નિકાલ થાય ત્યાં સુધી, લોર્ડશીપ પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીને અરજદારને પુનઃસ્થાપિત કરવા માટે નિર્દેશ આપવા કૃપા કરે. (ઈ) આ અરજીએની સાંભળણી અને અંતિમ નિકાલ બાકી રહે તે દરમિયાન, આપના લોર્ડશીપ પ્રતિવાદીઓને અરજદારને તેને પ્રદાન કરાયેલ રહેણાંક આવાસમાંથી હકાલપટ્ટી કરતા અટકાવવાનો આદેશ આપવા કૃપા કરે. ”

૩. જ્યારે આ મામલો આ અદાલત સમક્ષ પ્રવેશ સુનાવણી માટે આવ્યો, ત્યારે આ અદાલતે ૧૦ માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ, નોટિસ જારી કરતી વખતે પ્રારંભિક રીતે ફકરો ૭(ઈ) (સુધારેલ) મુજબ વચગાળાની રાહત મંજૂર કરી હતી અને પ્રતિવાદી-સંસ્થાને અરજદારોને તેમને આપવામાં આવેલ રહેણાંક આવાસમાંથી બહાર કાઢવાથી પ્રતિબંધિત કરી હતી.

૪. ત્યારબાદ, નોટિસના પ્રતિસાદરૂપે, પ્રતિવાદી-સંસ્થાએ જવાબરૂપ સોગંદનામું દાખલ કર્યું, તથાપિ પ્રતિવાદી-યુનિવર્સિટીની તરફથી કોઈ હાજર રહ્યું નહોતું. કારણ કે એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોના નિયમ ૧૪

અને ૧૬નું પાલન કરવામાં આવ્યું નહોતું, તેમજ પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોના અપાલન સંબંધિત વિવિધ આક્ષેપોની પૃષ્ઠભૂમિમાં, પ્રથમ દ્રષ્ટિએ આ અદાલતનું એવું મત હતું કે વિગતવાર તપાસ આવશ્યક છે, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોના નિયમ ૧૪ અને ૧૫ની જોગવાઈઓનું પાલન ન કરવામાં આવ્યાના વિશિષ્ટ આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા હતા. તદનુસાર, ૧૧ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ કરાયેલા સસ્પેન્શનના આદેશમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કર્યા વિના, બરતરફીના આદેશના અમલ પર સ્થગિતી આપવામાં આવી હતી, સાથે વધુમાં એવી સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી હતી કે આવી સ્થગિતીનો આદેશ, કોઈપણ રીતે, પ્રતિવાદી-સંસ્થાના સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો હેઠળ વિભાગીય તપાસ ચલાવવાના હક્કમાં અડચણરૂપ થશે નહીં.

૫. આ આદેશને આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ સમક્ષ આંતરિક અદાલતી અપીલ તરીકે, એટલે કે લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં. ૮૧૧ ઓફ ૨૦૧૫માં પડકારવામાં આવ્યો હતો. વિભાગીય ખંડપીઠે એ આધાર પર કે અંતરિમ રાહત મંજૂર કરવી એ પ્રવેશના તબક્કે સંપૂર્ણ રાહત મંજૂર કરવા સમાન થશે, હસ્તક્ષેપ કરવાનું પસંદ કર્યું. નિવાસી ક્વાર્ટર પર કબજો રાખવા સંબંધિત અંતરિમ રાહત બાબતે, તેણે પ્રતિવાદી-સંસ્થાને આ અદાલત સમક્ષ સ્થગન રદ કરાવવા માટે આવવાની પરવાનગી આપી.

૬. અદાલતની આંતરિક અપીલમાં પસાર કરાયેલ ઉક્ત આદેશને અરજદાર-રંજિત રોય દ્વારા, સન ૨૦૧૫ની વિશેષ અનુમતિ અરજી ક્રમાંક ૧૨૫૬૩ દાખલ કરીને, ૨૨ એપ્રિલ, ૨૦૧૫ના રોજ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યો

હતો. અરજદારે ઉક્ત વિશેષ અનુમતિ અરજી એ આધાર પર પાછી ખેંચી લીધી કે તે દિવસે અરજીઓ આ અદાલત સમક્ષ સુનાવણી માટે ચાલીબદ્ધ કરવામાં આવી હતી.

૭. ત્યારબાદ, પ્રતિવાદી-સંસ્થાએ તા. ૩૦ એપ્રિલ, ૨૦૧૫ના રોજ ૨૦૧૫ની નાગરિક અરજીઓ ક્રમાંક ૫૬૮૧ અને ૫૬૮૩ રજૂ કરીને તા. ૧૦ માર્ચ, ૨૦૧૫ના આદેશમાં ફેરફાર માગવા માટે આ અદાલતનો દરવાજો ખટખટાવવાનો વિકલ્પ પસંદ કર્યો. બંને પક્ષોની વિનંતિને ધ્યાનમાં રાખીને તથા કારણના નિરાકરણમાં રહેલી તાત્કાલિકતા મનમાં રાખીને, આ બાબતોને અંતિમ સુનાવણી માટે હાથ ધરવામાં આવી છે.

૮. પ્રતિવાદી-સંસ્થા દ્વારા પ્રતિજવાબરૂપ સોગંદનામા દ્વારા લેવાયેલું વલણ એવું છે કે આઈ.સી.સી.ના અહેવાલથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અરજદાર અગાઉથી જ સાક્ષીઓ અને પીડિતાઓને બોલાવી ધમકાવવા લાગ્યો હતો. ઔદ્યોગિક રોજગાર (સ્થાયી હુકમો) અધિનિયમ હેઠળ આવરી લેવાયેલા વ્યક્તિઓ અંગે ચૌન ઉત્પીડન નિયમોનો નિયમ ૭ લાગુ પડશે. પ્રતિવાદીઓનું વધુમાં એવું કહેવું છે કે વર્તમાન મામલામાં કેન્દ્રીય નાગરિક સેવાઓ (આચરણ) નિયમો તથા સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમો લાગુ પડશે. સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમોના નિયમ ૧૪ મુજબ, આઈ.સી.સી.ની યોગ્ય રીતે તપાસ સત્તા તરીકે રચના કરવામાં આવી છે અને આઈ.સી.સી.એ, શક્ય હોય તેટલા પ્રમાણમાં, સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમોમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરીને તપાસ ચલાવવાની રહે છે. અરજદારોએ આ અદાલતને સંપૂર્ણ નિયમોની જાણ કરવાનું ટાવ્યું હતું અને તેથી એવું જણાવાયું છે કે અરજદારોએ આ બધાં પાસાઓ દબાવી રાખીને અને અદાલતને

ભ્રમિત કરીને આદેશ મેળવ્યો છે. પ્રતિવાદી-સંસ્થાનું વધુમાં એવું કહેવું છે કે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે ૧૫ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ યોજાયેલી પોતાની બેઠકમાં આઈ.સી.સી.ના અહેવાલનો વિચાર કર્યો હતો અને આઈ.સી.સી. દ્વારા નિષ્કર્ષિત આરોપોની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં રાખીને અરજદારને પોતાના મતો રજૂ કરવાની તમામ તક આપવામાં આવી હતી. અરજદારોએ વિગતવાર જવાબ આપ્યો હતો અને વ્યક્તિગત સુનાવણી માટે પણ વિનંતી કરી હતી, જે મંજૂર કરવામાં આવી હતી, તેમ છતાં તેણે બોર્ડ સમક્ષ હાજર થવાનું પસંદ કર્યું નહોતું અને તેથી કારણદર્શક નોટિસ આપવાની કાર્યવાહી માત્ર પશ્ચાત્ સુનાવણી હતી એવું કહેવું ખોટું છે. બોર્ડે પોતાની બેઠકમાં માત્ર દંડની માત્રાનો જ વિચાર કર્યો ન હતો, પરંતુ અરજદારને કારણદર્શક નોટિસ આપવાનું પસંદ કર્યું હતું. પ્રતિવાદી-સંસ્થાનું વધુમાં એવું કહેવું છે કે પ્રતિવાદી-સંસ્થા દ્વારા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવવો જરૂરી હતો. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આઈ.સી.સી.ના અહેવાલના આધાર પર અને યોગ્ય મનન-વિચારણા કરીને, અરજદારોને તક આપ્યા પછી બરતરફીના આદેશો પસાર કરવામાં આવ્યા છે અને તેથી અરજદારોને તક ન આપવામાં આવી હોવા અંગેના તમામ આક્ષેપો નિરાધાર છે. પ્રતિવાદી-સંસ્થાનું વધુમાં એવું કહેવું છે કે સ્ત્રીનું ચૌન ઉત્પીડન દુર્વર્તનની એક ભિન્ન શ્રેણી છે અને તે માટે નિર્ધારિત માનક પ્રક્રિયાથી ભિન્ન એવી પ્રક્રિયા અપનાવી શકાય છે. આઈ.સી.સી.એ પણ, શક્ય હોય તેટલા પ્રમાણમાં, સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમો હેઠળની પ્રક્રિયાનું પાલન કરવાનું રહે છે. તમામ તક પ્રદાન કર્યા પછી, તેણે પ્રતિવાદી-સંસ્થાની કાર્યવાહી પડકારવાનું પસંદ કર્યું છે.

૯. પ્રતિવાદી-સંસ્થાની તરફથી એક વધારાનું સોગંદનામું પણ આ અદાલત સમક્ષ છે, જેમાં આ રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી અધિનિયમ, ૨૦૦૭ ની કલમ ૨૬(૧) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓના ઉપયોગમાં માનવ સંસાધન વિકાસ મંત્રાલય દ્વારા જાહેર કરાયેલા નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી અધિનિયમના પ્રથમ અધિનિયમો (પછીથી ‘પ્રથમ અધિનિયમો’ તરીકે ઓળખવામાં આવશે) મુજબ, સ્ટાફના સભ્ય પર દંડ લાદતો બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ વિરુદ્ધ ભારતના રાષ્ટ્રપતિ, જે વિક્ષિટર છે, સમક્ષ અપીલ જતી હોય છે. અરજદારે અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ ઉપલબ્ધ ઉપાયને ધ્યાનમાં રાખીને અપીલ દાખલ કરી નથી અને તેથી, અરજદારોને અસરકારક વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવાથી અદાલતે લેખ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવો નહીં. પ્રતિવાદી-સંસ્થાનો એવો પણ કેસ છે કે પડકારાયેલ આદેશ પસાર કરતી વખતે પ્રથમ અધિનિયમો, સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો તેમજ લૈંગિક સત્તામણી અધિનિયમ અને તે હેઠળ બનાવાયેલા નિયમો, સૌનો યોગ્ય રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. પ્રતિવાદી-સંસ્થાનું કહેવું છે કે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોના નિયમ ૧૪ માં એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે જો તપાસવામાં આવતી ફરિયાદ, કેન્દ્રિય નાગરિક સેવાઓ (આચરણ) નિયમો, ૧૯૬૪ ના નિયમ ૩(૧) ના અર્થમાં કાર્યસ્થળે લૈંગિક સત્તામણી સાથે સંબંધિત હોય, તો તપાસ માટે સંબંધિત કચેરીમાં સ્થાપિત આઈસીસી ને સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોના હેતુસર શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા નિયુક્ત તપાસ સત્તાધિકારી માનવામાં આવશે. લૈંગિક સત્તામણી અધિનિયમ અને નિયમો અનુસાર ફરિયાદની તપાસ કરનાર આઈસીસીએ કુદરતી ન્યાયના

સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યું છે. આઈસીસીને ટૂંકા ગાળામાં તપાસ પૂર્ણ કરવાની ફરજ સોંપવામાં આવી હતી, કારણ કે તેમાં અનેક લોકોના ભવિષ્યનો પ્રશ્ન સંકળાયેલો હતો અને વિદ્યાર્થીઓની વ્યથાની વ્યાપકતા પણ આવી ત્વરિત કાર્યવાહી ની માંગ કરતી હતી. દોષિત કર્મચારીઓને પણ તેમણે આપેલા જવાબ પરથી ફરિયાદના સ્વરૂપની જાણ હતી. સંક્ષેપમાં, પ્રતિવાદી-સંસ્થા અનુસાર, કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પૂરતું અને સારમાં પાલન કરવામાં આવ્યું હતું. તેથી એવું કહી શકાય કે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોના નિયમ ૧૪ અનુસાર શક્ય તેટલી હદ સુધી તપાસ પૂર્ણ કરવામાં આવી હતી. પ્રતિવાદી-સંસ્થાનો વધુ એવો કેસ છે કે નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી અધિનિયમની કલમ ૨૬(૧) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓના ઉપયોગમાં આવી નિમણૂક પ્રથમ અધિનિયમો અનુસાર છે; તપાસ હાથ ધરવા અને સ્ટાફના સભ્ય પર દંડ લાદવામાં આવે તે પહેલાં કારણ દર્શાવવા માટે ચુકિતસંગત તક આપવાની બાબતમાં, ઉક્ત પ્રથમ અધિનિયમોને માન્ય ગણવા પડશે અને આપવામાં આવેલી તક ચુકિતસંગત તક છે. સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોમાં આઈસીસી દ્વારા તપાસ અથવા શક્ય તેટલી હદ સુધી સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો અનુસાર તપાસની કલ્પના કરવામાં આવી છે. પ્રશ્નનું જે રીતે પણ પરીક્ષણ કરવામાં આવે, પ્રતિવાદી-સંસ્થા અનુસાર, કરાયેલ તપાસને અપર્યાપ્ત અથવા ગેરકાયદેસર કહી શકાય નહીં. શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા નિયુક્ત તપાસ સત્તાધિકારી માનવામાં આવતી આઈસીસીની અહેવાલ પર કાર્ય કરવાની શિસ્ત સત્તાધિકારીને યોગ્યતા છે.

મૌખિક રજૂઆતો : ૧૦. તેથી તો વધુ જોરથી, શ્રી ચતિન એન. ઓઝા, સાથે હાજર રહેલા શ્રી આશિષ બી. તરફથી ઉપસ્થિત વિજ્ઞાન પરિષ્ઠ વકીલ દેસાઈ, અરજીકર્તાઓ તરફથી હાજર રહેલા વિજ્ઞાન વકીલે દલીલ કરી છે કે કોઈપણ રીતે એવું કહી શકાય તેમ નથી કે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોનો નિયમ ૧૪ અને ૧૫નું પાલન કરવામાં આવ્યું છે. તેમણે જોરપૂર્વક રજૂઆત કરી કે અરજીકર્તાઓને આઈસીસી દ્વારા લેખિત સંદેશાવ્યવહાર દ્વારા બોલાવવામાં પણ આવ્યા નહોતા. તેમને માત્ર લખિત સંદેશ મોકલીને બોલાવવામાં આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ તેમને તમામ પાસાઓ મૌખિક રીતે જણાવવામાં આવ્યા હતા, જે કાયદા હેઠળની આવશ્યકતા વિરુદ્ધ સંપૂર્ણપણે છે. તેમણે દલીલ કરી કે લૅંગિક સત્તામણી અધિનિયમ અને નિયમો, સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો તેમજ નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી અધિનિયમ અને પ્રથમ ઉપવિધિઓની જોગવાઈઓનું સંપૂર્ણ ઉદ્ધંધન કરીને સમગ્ર મામલાની કાર્યવાહી કરવામાં આવી છે. તેમણે આ અદાલત સમક્ષ દલીલ કરી કે ભલે વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય, તો પણ અનેક નિર્ણયો એવા છે, જેમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે જો અન્યથા અદાલત એવો મત ધરાવે કે કાયદાની જોગવાઈઓ અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઘોર ઉદ્ધંધન થયું છે, તો લેખિત અધિકારક્ષેત્રનો આશ્રય લઈ શકાય.

૧૦.૧ તેમણે વધુમાં આગ્રહ કર્યો કે એકવાર અરજી દાખલ સ્વીકારવામાં આવે, ત્યારબાદ વૈકલ્પિક ઉપાયની દલીલ કાયદા હેઠળ ઉપલબ્ધ રહેતી નથી. આ અદાલતે પહેલેથી જ નિયમ જારી કર્યો હતો અને તેથી વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવાની ઉક્ત દલીલ ઉપલબ્ધ નથી. સ્વાભાવિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન

કરવામાં નોંધપાત્ર ઉદ્ધંધન થયેલું હોય ત્યારે પણ વૈકલ્પિક ઉપાયની દલીલ અદાલતો દ્વારા અવગણવામાં આવે છે. પોતાની આ રજૂઆતના સમર્થનમાં તેમણે નીચે દર્શાવેલ અધિકૃત નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો છે :

(૧) ભાવાભાઈ ભાદાભાઈ મારુ વિ. એન.એમ. પટેલ, પ્રમુખ, ધંધુકા નગર પંચાયત, ૧૯૯૧ (૨) જી.એલ.એચ. ૧૩૭ માં અહેવાલિત; (૨) વ્હર્લપૂલ કોર્પોરેશન વિ. ટ્રેડ માર્ક્સના રજિસ્ટ્રાર, મુંબઈ અને અન્ય, (૧૯૯૮) ૮ એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત; (૩) એમ.પી. રાજ્ય કૃષિ ઉદ્યોગ વિકાસ નિગમ લિ. અને અન્ય એક વિ. જહાન ખાન, જેનો અહેવાલ (૨૦૦૭) ૧૦ એસ.સી.સી. ૮૮ માં પ્રકાશિત થયો છે. (૪) કમિટી ઓફ મેનેજમેન્ટ અને અન્ય વિ. વાઈસ-ચાન્સેલર અને અન્ય, (૨૦૦૯) ૨ એસસીસી ૬૩૦ માં અહેવાલિત.

૧૦.૨ તેમણે વધુમાં દલીલ કરી કે અતિ વિરલમાંના વિરલ કેસોમાં, વિવિધ નિર્ણયોમાં જે રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે મુજબ, તપાસને બાજુ પર રાખવા માટે સત્તાધિકારીએ નિર્દિષ્ટ કારણો દર્શાવવાના રહે છે અને આવા કારણો ન્યાયિક સમીક્ષાના આધીન હોય છે. તેમણે વધુમાં દલીલ કરી કે બરતરફીના આદેશો સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો હેઠળ છે. આ નિયમોમાં પણ તપાસ માટેની વિગતવાર પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, જે અનિવાર્ય છે. પ્રતિસાદી-સંસ્થાએ ક્યાંય એવું કહ્યું નથી કે તેમણે તપાસને બાજુ પર રાખી છે. તેઓ જે કંઈ ન્યાયોચિત ઠેરવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે એટલું જ છે કે તેમણે જે કર્યું છે તે યોગ્ય છે. સારૂપે, તેમણે ભારપૂર્વક રજૂ કર્યું કે આ તપાસને બાજુ પર રાખવાનો કેસ નથી. જો એવું હોત, તો પ્રતિસાદી-સંસ્થાએ આદેશમાં તે બાબત નિર્દિષ્ટ કરવી જોઈતી હતી અને આ રીતે નોંધાયેલા કારણો ન્યાયિક સમીક્ષાના આધીન બની શક્યા હોત.

૧૦.૩ પોતાની દલીલોને સમર્થન આપવા માટે, તેણે નીચે દર્શાવેલ સત્તાપ્રમાણો

પર આધાર મૂક્યો છે :

(૧) એલ.હિરદય નારાયણ વિ. ઇન્કમ ટેક્સ ઓફિસર, બરેલી, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ એસ.સી. ૩૩ માં અહેવાલિત. (૨) સુખદેવ સિંહ અને અન્ય વિ. ભગતરામ સરદાર સિંહ રઘુવંશી અને અન્ય એક, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૫ એસ.સી. ૧૩૩૧ માં અહેવાલિત.(૩) મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, ઉત્તર પ્રદેશ વેરહાઉસિંગ કોર્પોરેશન અને અન્ય એક વિ. વિજય નારાયણ વાજપેયી, જે (૧૯૮૦) ૩ એસસીસી ૪૫૯ માં અહેવાલિત છે.(૪) યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, વગેરે વિ. તુલસીરામ પટેલ, વગેરે, (૧૯૮૫) ૩ એસ.સી.સી. માં અહેવાલિત ૩૯૮.

(૫) જસવંત સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય, (૧૯૯૧) ૧ એસ.સી.સી. ૩૬૨ માં અહેવાલિત. (૬) ચીફ સિક્યુરિટી ઓફિસર અને અન્ય વિ. સિંગાસન રબી દાસ, જેનો અહેવાલ (૧૯૯૧) ૧ એસસીસી ૭૨૯ માં નોંધાયેલ છે. (૭) સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા અને અન્ય વિ. દિનબંધુ બહેતા અને અન્ય, (૧૯૯૭) ૧૦ એસ.સી.સી. ૩૮૩ માં અહેવાલિત. (૮) અરવિંદભાઈ નાનજીભાઈ નાગ્રેયા અને અન્ય એક વિ. વીરપુર ગ્રામ પંચાયત અને અન્ય એક, ૧૯૯૮(૧) જીએલઆર ૩૪૨ માં અહેવાલિત.(૯) હરબંસલાલ સાહનિયા અને અન્ય વિ. ઇન્ડિયન ઓઈલ કોર્પોરેશન લિ. અને અન્ય, (૨૦૦૩) ૨ એસસીસી ૧૦૭ માં અહેવાલિત.(૧૦) સંજના એમ. વિગ (એમએસ.) વિ. હિન્દુસ્તાન પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન લિ., (૨૦૦૫) ૮ એસસીસી ૨૪૨ માં અહેવાલિત.(૧૧) પ્રોમોટર્સ એન્ડ બિલ્ડર્સ અસોસિએશન ઓફ પુણે વિ. પુણે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને અન્ય, (૨૦૦૭) ૬ એસ.સી.સી. ૧૪૩ માં અહેવાલિત.(૧૨) રઘુનાથ રાય બરેજા અને અન્ય વિ. પંજાબ નેશનલ બેંક અને અન્ય, (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. ૨૩૦ માં અહેવાલિત.(૧૩) સધર્ન રેલવે ઓફિસર્સ એસોસિએશન અને અન્ય એક વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, (૨૦૦૯) ૯ એસસીસી ૨૪ માં અહેવાલિત.(૧૪) ઝોનલ મેનેજર, સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા વિ. દેવી

ઈસ્પાત લિમિટેડ અને અન્ય, (૨૦૧૦) ૧૧ એસ.સી.સી. ૧૮૬ માં અહેવાલિત.(૧૫) રીના રાણી વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૧૨) ૧૦ એસ.સી.સી. ૨૧૫ માં અહેવાલિત.(૧૬) રિસાલ સિંહ વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૧૪) ૧૩ એસ.સી.સી. ૨૪૪ માં અહેવાલિત.

૧૧. વિપરીત રીતે, પ્રતિવાદી-સંસ્થા તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ.એસ. સંજાનવાલા, જેઓ સાથે વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી મેઘા જાની હાજર હતા, તેમણે પ્રથમ તો વૈકલ્પિક ઉપાયની ઉપલબ્ધિ પર ભાર મૂક્યો છે. તેમના જણાવ્યા મુજબ, તપાસ પહેલેથી જ પૂર્ણ થઈ ચૂકી છે. અરજદારો દ્વારા જે દલીલ કરવામાં આવી છે તે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો ના નિયમ ૧૪ હેઠળ પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ઘોર ભંગ અંગેની છે. આઈસીસીનો અહેવાલ અરજદારો દ્વારા પડકારવામાં આવ્યો નથી. આ અરજીઓમાં પણ અરજદારોએ તે જ બાબતને પડકારેલી નથી. બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે આઈસીસીના આવા અહેવાલના આધારે નિર્ણય લીધો છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા મુજબ, પ્રથમ વિધિઓની કલમ ૨૪ માં કેન્દ્રીય નાગરિક સેવાઓ (આચરણ) નિયમોનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે, જે પ્રતિવાદી-સંસ્થા પર લાગુ પડે છે, પરંતુ સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોને લાગુ કરવા માટે કોઈ ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો નથી. તેમના જણાવ્યા મુજબ, લૈંગિક ઉત્પીડન સંબંધિત કોઈપણ તપાસનું હૃદય તાત્કાલિકતા છે અને ભલે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો લાગુ પડતા હોય, તો પણ સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો ની કલમ ૧૪ નો પરંતુક, જો વિગતવાર તપાસને મંજૂરી આપવામાં આવે, તો નિષ્ફળ બની જશે. આવો પરંતુક ૦૧ એપ્રિલ, ૨૦૦૪ થી મેઘા

કોટવાલ લેલે અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, જે (૨૦૧૩) ૧ એસસીસી ૩૧૧ માં અહેવાલિત છે, તે મામલામાં આપવામાં આવેલા નિર્ણય પછી દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી કે લૅંગિક ઉત્પીડન અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ આઈસીસીની રચના કરવામાં આવી હતી અને આઈસીસીનો અહેવાલ બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના નિર્ણયનો આધાર બને છે, કારણ કે આઈસીસી દ્વારા કરવામાં આવેલી ભલામણના આધારે જ ઉક્ત નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે. તેમણે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો ના નિયમ ૧૪ ના “જ્યાં સુધી વ્યવહાર્ય હોય ત્યાં સુધી” એવા શબ્દો પર ભાર મૂક્યો અને દલીલ કરી કે આવી પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવવું પડશે.

૧૧.૧ હકીકત સંબંધિત પ્રશ્નો બાબતે, અપીલીય કાર્યવાહી ઉપલબ્ધ છે અને, તેથી, અરજદારોને વૈકલ્પિક અસરકારક ઉપચાર તરફ દોરવામાં આવવા જોઈએ. આ દલીલના સમર્થનમાં, તેમણે છબીલ દાસ અગ્રવાલ (ઈન્ફા)ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર તેમજ સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા (ઈન્ફા)ના કેસમાં અન્ય એક નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે જ્યાં ક્યાં વૈકલ્પિક અસરકારક ઉપચાર ઉપલબ્ધ હોય, ત્યાં વ્યક્તિને અપીલીય કાર્યવાહી તરફ દોરવામાં આવવી જોઈએ.

૧૧.૨ તેમણે વધુમાં ભારપૂર્વક રજૂઆત કરી કે અરજદારોને ચુકિતસંગત તક પહેલેથી જ આપવામાં આવી હતી અને તેમને કોઈપણ પ્રકારનું નુકસાન થયેલું નથી. પૂરતું પાલન થયેલું છે અને તેથી અરજદારો સામેના અત્યંત ગંભીર અને જઘન્ય આક્ષેપોની પૃષ્ઠભૂમિમાં, આ અરજીઓ સ્વીકારવામાં આવવી જોઈએ નહીં. આ

દલીલના સમર્થનમાં, તેમણે હીરા નાથ મિશ્રા અને અન્ય વિ. ધ પ્રિન્સિપલ, રાજેન્દ્ર મેડિકલ કોલેજ, રાંચી અને અન્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના, (૧૯૭૩) ૧ એસ.સી.સી. ૮૦૫ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો.

૧૧.૩ તેમણે વધુમાં હકીકતોના આધારે દર્શાવ્યું કે અરજદાર-ડૉ. રણજિત રોયને આઈ.સી.સી. દ્વારા બોલાવવામાં આવ્યા હતા. તેમણે કાર્યવાહી માં ભાગ લીધો હતો, પરંતુ ક્યારેય સમય માગ્યો ન હતો. તેમ છતાં, જ્યારે અહેવાલ તેમના વિરુદ્ધ ગયો, ત્યારે તેમણે પ્રક્રિયાના ભંગનો આક્ષેપ કર્યો. તેમણે આ અદાલત સમક્ષ આ પણ રજૂ કર્યું કે સમગ્ર પાસાને અત્યંત ગંભીરતાથી જોવાની આવશ્યકતા છે. પ્રતિવાદી-સંસ્થા સંપૂર્ણપણે ઠપ્પ થઈ ગઈ છે કારણ કે વિદ્યાર્થીઓ આ અરજદારો કેમ્પસમાં સતત રહે છે તે અંગે આંદોલન કરી રહ્યા છે અને વ્યથિત છે. વાલીઓ તેમજ અન્ય કર્મચારી સભ્યો પણ ભારે ભય હેઠળ છે. આઈ.સી.સી. અથવા બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ સમક્ષ કોઈપણ સમયે તેમણે બ્રેષભાવ કે પક્ષપાતની દલીલ કરી નહોતી. પૂરતું પાલન કરવામાં આવ્યું છે અને અદાલતોએ આ જ બાબત નિશ્ચિત કરવાની હતી. સમગ્ર મામલો વધુ વ્યાપક દૃષ્ટિકોણથી જોવો પડશે. તેમણે આ પણ રજૂ કર્યું કે અરજદાર-ડૉ. રોયે વિષયવાર અને પરિચ્છેદવાર વિગતવાર જવાબ આપ્યો છે અને તેથી પણ, કોઈ અવસર ઉપલબ્ધ ન હોવા અંગે તેઓ કોઈ ફરિયાદ કરી શકતા નથી.

૧૧.૪ તેમણે વધુમાં આ બાબત પર ભાર મૂક્યો કે વૈકલ્પિક અસરકારક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવાના એકમાત્ર આધાર પર જ અરજદારોને સંબંધિત સત્તાધિકારી સમક્ષ જવા દોરવા યોગ્ય છે.

૧૧.૫ પોતાની દલીલોને સમર્થન આપવા માટે, તેમણે નીચેના અધિકૃત નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો :

(૧) સ્ટેટ બેંક ઓફ પટિયાલા અને અન્ય વિ. એસ.કે. શર્મા, જે (૧૯૯૬) ૩ એસ.સી.સી. ૩૬૪ માં અહેવાલિત છે. (૨) એપેરલ એક્સપોર્ટ પ્રમોશન કાઉન્સિલ વિ. એ.કે. ચોપરા, જેનો અહેવાલ (૧૯૯૯) ૧ એસસીસી ૭૫૯ માં પ્રગટ થયેલ છે. (૩) સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ખનિજ વિકાસ નિગમ સંઘર્ષ સમિતિ અને અન્ય, (૨૦૦૮) ૧૨ એસ.સી.સી. ૬૭૫ માં અહેવાલિત. (૪) સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. નરેન્દ્ર કુમાર પાંડે, (૨૦૧૩) ૨ એસ.સી.સી. ૭૪૦ માં અહેવાલિત. (૫) કમિશનર ઓફ ઇન્કમ ટેક્સ વિ. છબીલ દાસ અગરવાલ, (૨૦૧૪) ૧ એસ.સી.સી. ૬૦૩ માં અહેવાલિત.

વૈકલ્પિક ઉપાયની દલીલ :

૧૨. આ પ્રમાણે બંને પક્ષકારોને સાંભળ્યા બાદ અને બંને પક્ષકારો દ્વારા આધારરૂપ ગણાવવામાં આવેલી સામગ્રી તથા નિર્દેશિત ન્યાયપ્રમાણોના વિચારપૂર્ણ અવલોકન પછી, પ્રથમ આવશ્યકતા વૈકલ્પિક અસરકારક ઉપાયની ઉપલબ્ધતા અંગેના મુદ્દાના વિચારની છે.

૧૨.૧ અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ગંભીર ભંગ પર તેમજ વિભાગીય તપાસના કેસમાં લાગુ પડતી કાનૂની જોગવાઈઓના ભંગ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હોય ત્યારે, વૈકલ્પિક અસરકારક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં પણ રિટ અધિકારક્ષેત્રનો આશ્રય લઈ શકાય; અને તેનો અનુસંધાન એવો છે કે, એવો ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય અને અન્યથા અરજદારોને વૈકલ્પિક મંચનો આશ્રય લેવો આવશ્યક હોય, તો પણ આ અદાલતે એકવાર મામલો સ્વીકારી લીધો પછી,

પક્ષકારોને વૈકલ્પિક અસરકારક ઉપાયની ઉપલબ્ધતાના મુદ્દા પર બહાર કાઢી શકાય નહીં.

૧૨.૨ આ તબક્કે આ વિષય સંબંધિત કાનૂન વિચારણાને પાત્ર છે :

૧૨.૩ છબિલ દાસ અગરવાલ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે જ્યારે ફરિયાદોના નિવારણ માટે કાયદા દ્વારા વૈધાનિક મંચની રચના કરવામાં આવી હોય, ત્યારે ઉક્ત વૈધાનિક વ્યવસ્થાને અવગણીને રિટ અરજીનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ નહીં. તેમાંથી સ્વીકારવામાં આવેલા અપવાદો આ મુજબ છે, (૧) જ્યાં અધિનિયમ હેઠળ ઉપલબ્ધ ઉપાય અસરકારક ન હોય અને કોઈ મૂલ્યવાન રાહત વિના માત્ર ઔપચારિકતા માત્ર હોય,

(૨) જ્યાં વૈધાનિક સત્તાધિકારીએ સંબંધિત અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર કાર્ય કર્યું ન હોય, અથવા

(૩) શું વૈધાનિક સત્તાધિકારીએ ન્યાયિક પ્રક્રિયાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનું અવમાનન કરતાં કાર્ય કર્યું હોય, અથવા

(૪) જ્યાં વૈધાનિક સત્તાધિકારીએ રદ થયેલી જોગવાઈઓનો આશરો લઈને તેનો અમલ કર્યો હોય, અથવા

(૫) જ્યાં વૈધાનિક સત્તાધિકારીએ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના સંપૂર્ણ ઉલ્લંઘનમાં આદેશ પસાર કર્યો હોય. ઉક્ત નિર્ણયના સંબંધિત પરિચ્છેદો અહીં પુનઃપ્રસ્તુત કરવો યોગ્ય રહેશે, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે : “૧૫. તેથી, જ્યારે એવું કહી શકાય છે કે આ અદાલતે વૈકલ્પિક ઉપાયના નિયમમાં કેટલાક અપવાદો માન્ય રાખ્યા છે, અર્થાત્ જ્યાં કાનૂની સત્તાધિકારીએ સંબંધિત અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર

કાર્યવાહી કરી નથી, અથવા ન્યાયિક પ્રક્રિયાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોની અવગણના કરીને કાર્ય કર્યું છે, અથવા રદ કરાયેલ જોગવાઈઓનો આશરો લીધો છે, અથવા જ્યારે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના સંપૂર્ણ ભંગમાં કોઈ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે પણ થાર્ન્સિસ નાથમલના કેસ, ટિટાઘર પેપર મિલ્સના કેસ તથા અન્ય સમાન ચુકાદાઓમાં પ્રતિપાદિત તે સિદ્ધાંત કે, જો પીડિત વ્યક્તિને અસરકારક વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય અથવા જે કાયદા હેઠળ ફરિયાદગ્રસ્ત કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોય તે જ કાયદામાં ફરિયાદના નિવારણ માટેની વ્યવસ્થા સમાયેલ હોય, તો બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી વડી અદાલત સ્વીકારશે નહીં, તે હજી પણ અમલમાં છે. તેથી, જ્યારે ફરિયાદોના નિવારણ માટે કાયદા દ્વારા કાનૂની મંચની રચના કરવામાં આવી હોય, ત્યારે કાનૂની વ્યવસ્થાને અવગણીને રિટ અરજી સ્વીકારવી જોઈએ નહીં.

૧૬. વર્તમાન મામલામાં, અધિનિયમ કરના નિર્ધારણ/પુનઃનિર્ધારણ, દંડની લાદણી અને રાજસ્વ અધિકારીઓ દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈપણ અયોગ્ય આદેશોના સંદર્ભમાં રાહત પ્રાપ્ત કરવા માટે સંપૂર્ણ તંત્ર પ્રદાન કરે છે, અને કરદાતાને તે તંત્રનો ત્યાગ કરીને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રનો આશ્રય લેવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં, જ્યારે તેને આવકવેરા કમિશનર (અપીલો) સમક્ષ અપીલ દ્વારા પૂરતો ઉપાય ઉપલબ્ધ હતો. જોકે, અધિનિયમ હેઠળનો ઉપાય અસરકારક હોવો જોઈએ અને માત્ર ઔપચારિકતા પૂરતો, કોઈ મૂળભૂત રાહત વિના, ન હોવો જોઈએ. રામ એન્ડ શ્યામ કો. વિ. સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા, (૧૯૮૫) ૩ એસ.સી.સી. ૨૬૭ માં, આ અદાલતે નોંધ્યું છે કે જો

અપીલ “સીઝરથી સીઝરની પત્ની” પાસે હોય, તો વૈકલ્પિક ઉપાયનું અસ્તિત્વ મૃગજળ સમાન અને નિષ્ફળ કસરત ગણાય.” સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રહેલી બાબતમાં, રિટ અરજદારે વડી અદાલતના રિટ અધિકારક્ષેત્રનો આશરો લેતાં અધિનિયમ હેઠળ ઉપલબ્ધ વૈકલ્પિક ઉપાયને બિનઅસરકારક અને નિષ્પ્રભ તરીકે વર્ણવ્યો નહોતો, તેમજ વડી અદાલતે પણ પોતાનું અધિકારક્ષેત્ર વાપરવા માટે સશક્ત અને સંતોષકારક કારણો દર્શાવ્યાં નહોતાં અને તેથી સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે, જ્યાં વ્યક્તિએ માત્ર આવકવેરા અધિનિયમની કલમ ૧૪૮ હેઠળ જારી કરાયેલ નોટિસની યોગ્યતા કે અન્યથા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો હતો, ત્યાં રિટ અદાલતે અરજીએ વિચારણા માટે સ્વીકારવી જ જોઈએ નહોતી.

૧૨.૪ નરેન્દ્ર કુમાર પાંડે (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, ઉપલબ્ધ વૈકલ્પિક ઉપાયના પરિપ્રેક્ષ્યમાં રિટ અરજીએ સ્વીકાર્યતા અંગેનો પ્રશ્ન હતો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સંપૂર્ણ રીતે યોજાયેલી તપાસ પછી સત્તાધિકારીએ આપેલા બરતરફીના આદેશોમાં હસ્તક્ષેપ કરવો વડી અદાલત માટે યોગ્ય ન હતો, ખાસ કરીને જ્યારે સેવા નિયમોમાં અપીલના વૈકલ્પિક ઉપાયની જોગવાઈ હતી. વધુમાં, અદાલતે એવું પણ ઠરાવ્યું હતું કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે વડી અદાલત અપીલીય સત્તા તરીકે કાર્ય કરતી નથી, જોકે તેનો અધિકારક્ષેત્ર કાયદાકીય ભૂલ અથવા પ્રક્રિયાગત ભૂલ, જો કોઈ હોય, અને જેના પરિણામે સ્પષ્ટ ન્યાયભંગ અથવા પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન થયું હોય, તેને સુધારવા પૂરતો મર્યાદિત અને નિર્ધારિત છે. બેંક, પ્રસ્તુત અધિકારી અથવા તપાસ સત્તાધિકારી દ્વારા કોઈ પ્રક્રિયાગત અનિયમિતતા આચરવામાં આવી હોવાનો

અભાવ હોય ત્યારે, શિસ્તાત્મક કાર્યવાહી દરમિયાન આપવામાં આવેલ બરતરફીના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવો વડી અદાલત માટે યોગ્ય ન હતો. ઉક્ત નિર્ણયના સંબંધિત નિષ્કર્ષો અને અવલોકનો અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવું યોગ્ય રહેશે, જે નીચે મુજબ છે : “૨૪. બેંક ઓફ ઇન્ડિયા વિ. અપુર્બા કુમાર સહા (૧૯૯૪) ૨ એસ.સી.સી. ૬૧૫ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું :

“એક બેંક કર્મચારી, જેણે શિસ્તભંગ સંબંધિત કાર્યવાહી દરમિયાન તેને આપવામાં આવેલી તકનો ઉપયોગ કરીને પોતાની નિષ્ઠા અને પ્રામાણિકતા સાથે સંબંધિત કુકૃત્યના આક્ષેપો સામે પોતાનો બચાવ કરવાની ના પાડી હોય, તેને પછીથી એવી ફરિયાદ કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં કે તેના સામે કરવામાં આવેલા આક્ષેપો સામે પોતાનો બચાવ કરવાની વાજબી તક તેને નકારવામાં આવી હતી અને બેંક નોકરીદાતાએ તેના વિરુદ્ધ હાથ ધરેલી શિસ્તસંબંધિત કાર્યવાહીમાં ન્યાયસંગત સુનાવણીના પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન થયું હતું”. ૨૫. અમારી દ્રષ્ટિએ, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલત પૂર્ણ સ્વરૂપની તપાસ બાદ નિમણૂંક સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલા બરતરફીના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવા ન્યાયસંગત નહોતી, ખાસ કરીને જ્યારે સેવા નિયમો અપીલનો વૈકલ્પિક ઉપાય પ્રદાન કરે છે. કાનૂનનો આ એક સુસ્થાપિત અને સર્વસ્વીકાર્ય સિદ્ધાંત છે કે વડી અદાલત, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે, અપીલીય સત્તાધિકારી તરીકે કાર્ય કરતી નથી. નિશ્ચિતપણે, તેનું અધિકારક્ષેત્ર મર્યાદિત છે અને તે માત્ર કાયદાની ભૂલ અથવા પ્રક્રિયાત્મક ભૂલ, જો કોઈ હોય, અને જેના પરિણામે ન્યાયનો સ્પષ્ટ ભંગ થયો હોય અથવા પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન થયું હોય, તેને સુધારવા પૂરતું સીમિત છે. સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ અધર્સ વિ. રમેશ દિનકર પુંડે (૨૦૦૬) ૭ એસ.સી.સી. ૨૧૨ : (૨૦૦૬ એ.આઈ.આર. એસ.સી.૬૦૯૫. ૫૪૫૭) માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે

વડી અદાલત અપીલની અદાલત તરીકે કાર્ય કરીને પુરાવાની પુનઃમૂલવણી કરી શકતી નથી. હકીકતોના આધારે, અમે નિષ્કર્ષે આવ્યા છીએ કે બેંક, રજૂઆત અધિકારી અથવા તપાસ અધિકારી પૈકી કોઈ દ્વારા પણ કોઈ પ્રક્રિયાત્મક અનિયમિતતા કરવામાં આવી નથી. શિસ્તભંગની કાર્યવાહી સેવા નિયમો મુજબ કડક પાલન સાથે હાથ ધરવામાં આવી હતી. ”

૧૨.૫ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ખનિજના કેસમાં વિકાસ નિગમ સંઘર્ષ સમિતિ

(ઉપરોક્ત) માં પ્રશ્ન એવો હતો કે જ્યારે પક્ષકારો વચ્ચેનો વિવાદ મૂળભૂત રીતે ઔદ્યોગિક વિવાદ હતો અને જેમાં તથ્યોના કેટલાક વિવાદાસ્પદ પ્રશ્નો સંકળાયેલા હતા, ત્યારે વડી અદાલતે રિટ અરજી સ્વીકારવી જોતાં હતી કે નહીં. સંબંધિત પ્રશ્ન એવો પણ હતો કે એકવાર વડી અદાલતે રિટ અરજી સ્વીકારી લીધી હોય અને રૂલ નિસી જારી કર્યો હોય, ત્યારબાદ રિટ અરજી નામંજૂર કરવાનો વિકલ્પ વડી અદાલત માટે બંધ થઈ જાય છે કે નહીં.

સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે રૂલ નિસી જારી થવું અથવા વચગાળાના આદેશો પસાર થવું, જો વડી અદાલતને એવું જણાય કે બાબતનો નિર્ણય રિટ અદાલત દ્વારા થઈ શકે, તો અરજિને ફગાવી ન દેવા માટે સંબંધિત વિચારણા છે. અનેક કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પણ એવું ઠરાવ્યું છે કે વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય તો પણ એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહીં કે રિટ અરજી ચલાવી શકાય તેવી નથી. તેમ છતાં, કાનૂની સિદ્ધાંતરૂપે એવું નક્કી કરી શકાય નહીં કે એકવાર અરજી સ્વીકારવામાં આવે પછી વૈકલ્પિક ઉપાયના આધાર પર તેને ક્યારેય ફગાવી શકાય નહીં. જો આવી નિરાધાર દલીલ સ્વીકારી લેવાય, તો પછી, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ, પીડિત પક્ષને વૈકલ્પિક અને

સમાન રીતે અસરકારક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, વડી અદાલતે ભલે ભૂલથી રિટ અરજી સ્વીકારી હોય અને અરજદારને રાહત મંજૂર કરી હોય, એવી રિટ અરજી જેનું વડી અદાલતે સ્વીકાર કરવો જ ન જોઈતો હતો, તેની ફગાવટ કરવાનો આદેશ સર્વોચ્ચ અદાલત પણ આપી શકશે નહીં. ઉક્ત નિર્ણયના સંબંધિત નિષ્કર્ષો અને અવલોકનો નીચે મુજબ છે :

(ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

“૩૭. અમે પક્ષકારોની પરસ્પર વિરોધી દલીલો અંગે અત્યંત ચિંતાપૂર્વક અને વિચારપૂર્વક વિચારણા કરી છે. વડી અદાલત સમક્ષ નિગમ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ પ્રાથમિક વાંધા અંગે, અમારા વિચારપૂર્વકના મત મુજબ, તે સુસ્થાપિત હતો અને તેને સ્વીકારવામાં આવવો જોઈએ હતો. નિગમ અને રાજ્ય સરકાર તરફથી વડી અદાલત સમક્ષ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે રિટ અરજી સમયપૂર્વ હતી, કારણ કે કોઈ કર્મચ્યુતિ અમલમાં મુકાઈ નહોતી. હકીકત સંબંધિત અનેક વિવાદિત પ્રશ્નો સામેલ હતા. જો સમિતિની દલીલ એવી હતી કે ઉપક્રમનું ગેરકાયદેસર બંધ કરાયું હતું અથવા નિયોજક દ્વારા વેતન ચૂકવવામાં આવ્યું નહોતું, તો ઔદ્યોગિક કાયદા હેઠળ યોગ્ય કાર્યવાહી શરૂ કરી શકાઈ હોત. હકીકતમાં, વિભાગીય ખંડપીઠના એક ન્યાયાધીશે આ દલીલ સ્વીકારી હતી અને અવલોકન કર્યું હતું કે કર્મચારીઓ અધિનિયમની કલમ ૨૫ એફએફએફ હેઠળ બંધ વળતરનો દાવો કરી શક્યા હોત અથવા અધિનિયમની કલમ ૩૩સી(૨) અથવા યુ.પી. ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૬એચ(૨) પર આધાર રાખીને વેતન ચુકવણી અધિનિયમ હેઠળ નિર્ધારિત સત્તાધિકારી સમક્ષ જઈ શક્યા હોત. જો કે, વિભાગીય ખંડપીઠના બીજા એકલ ન્યાયાધીશે એવું ઠરાવ્યું હતું કે રિટ અરજી સ્વીકારવામાં આવી હતી અને વચગાળાના આદેશો પણ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. સુરેશ ચંદ્ર તિવારી પર નિર્ભર રહીને, વિદ્વાન

ન્યાયાધીશે એવું ઠરાવ્યું હતું કે “અરજી સ્વીકારવામાં આવી હોય અને વચગાળાનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય તો વૈકલ્પિક ઉપાયના આધાર પર અરજી ફગાવી શકાય નહીં”. (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૩૮. આદરણીય ન્યાયાધીશના સંબંધમાં, સુરેન્દ્ર ચંદ્ર તિવારીના મામલામાં એવો કાયદાકીય અભિપ્રાય નથી અને એવો સિદ્ધાંત પણ પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો નથી કે એકવાર અરજિ સ્વીકારવામાં આવે પછી તેને વૈકલ્પિક ઉપાયના આધારે નામંજૂર કરી શકાય નહીં. નિઃસંદેહ, ઓલ ઇન્ડિયા રિપોર્ટર (એ.આઇ.આર.) ની ‘હેડ નોટ’ માં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે “અપીલ દાખલ કરવાના વૈકલ્પિક ઉપાયની ઉપલબ્ધિના આધારે અરજિ નામંજૂર કરી શકાતી નથી”. પરંતુ અદાલતના વાસ્તવિક નિર્ણયમાં આવું ઠરાવવામાં આવ્યું નથી. નિર્ણયનો સંબંધિત પરિચ્છેદ ૨ આ મુજબ વાંચાય છે:

૨. આ અરજીની સુનાવણી સમયે, તેની ગ્રાહ્યતા અંગે એક પ્રાથમિક પ્રશ્ન એ આધાર પર ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે આક્ષેપિત આદેશ અપીલપાત્ર હતો અને તેથી, આ અદાલતનો આશરો લેતાં પહેલાં અરજદારે અપીલીય સત્તાધિકારીનો આશરો લેવો જોઈએ હતો. ઉપરોક્ત દલીલમાં ઘણો સાર હોવા છતાં, અરજી ગ્રાહ્ય રાખવામાં આવી છે અને અંતરિમ આદેશ પણ પસાર કરવામાં આવ્યો છે, તે હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને, વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવાના આધાર પર આ અરજીને નકારવાની અમારી વૃત્તિ નથી”.

(ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

અન્યથા પણ, વિદ્યુવાન ન્યાયાધીશ કાયદેસર રીતે યોગ્ય ન હતા. એ સાચું છે કે રૂલ નિસી જારી કરવું અથવા અંતરિમ આદેશો પસાર કરવું, જો વડી અદાલતને એવું જણાતું હોય કે મામલો રિટ-અદાલત દ્વારા નક્કી થઈ શકે, તો અરજી ફગાવી ન દેવા માટે સંબંધિત વિચારણા છે.

અનેક કેસોમાં આ અદાલતે પણ એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, એ એવું માનવામાં આવી શકતું નથી કે રિટ-અરજી અગ્રાહ્ય છે. તેમ છતાં, અમારા ચુકાદા મુજબ, કાયદાના સૂત્રરૂપે એવું નક્કી કરી શકાય નહીં કે એકવાર અરજી સ્વીકારવામાં આવે પછી, તેને વૈકલ્પિક ઉપાયના આધાર પર ક્યારેય ફગાવી શકાતી નથી. જો આવી નિરાધાર દલીલ સ્વીકારવામાં આવે, તો પછી આ અદાલત પણ એવી રિટ-અરજીને ફગાવવાનો આદેશ આપી શકશે નહીં, જેને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ, પીડિત પક્ષકારને વૈકલ્પિક અને સમકક્ષ અસરકારક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવાને કારણે, વડી અદાલતે ગ્રાહ્ય રાખવી જ ન જોઈએ હતી, ભલે વડી અદાલતે ભૂલથી રિટ-અરજી ગ્રાહ્ય રાખી હોય અને અરજદારને રાહત પણ મંજૂર કરી હોય.

સર્વોચ્ચ અદાલતે આ રીતે ઠરાવ્યું છે કે સામાન્ય રીતે જ્યારે હકીકતના આવા વિવાદિત પ્રશ્નો વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થાય અને તેમના જવાબ અપાય, ત્યારે યોગ્ય મંચ રિટ અદાલત નહીં પરંતુ શ્રમ અદાલત અથવા ઔદ્યોગિક અદાલત હોય છે, જેને આ વિવાદમાં પ્રવેશી તેની તપાસ કરવાની અધિકારિતા હોય છે. પક્ષકારો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવાના આધારે, સંબંધિત અદાલત અથવા અધિકરણ હકીકતો અંગેના તારણો નોંધશે અને યોગ્ય નિષ્કર્ષે પહોંચશે. આ કારણસર પણ, વડી અદાલત દ્વારા અરજીએ મંજૂર કરીને રાહત આપવી ન્યાયસંગત ઠરાવવામાં આવી નહોતી.

૧૨.૬ સંજના એમ. વિગ (શ્રીમતી) (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલત વૈકલ્પિક ઉપાયની ઉપલબ્ધિની સરખામણીએ રિટ અધિકારક્ષેત્રના વ્યાપનો વિચાર કરી રહી હતી. પ્રશ્ન એવો હતો કે શું ફક્ત અસરકારક વૈકલ્પિક

ઉપાય અસ્તિત્વમાં હોવાના આધારે વિવેકાધીન અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાનો ઇનકાર કરવામાં આવશે, અને તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે વિવાદમાં જાહેર કાયદાનો સ્વભાવ સંકળાયેલો હોય અને પક્ષકારોએ પસંદ કરેલ મંચ યોગ્ય રાહત આપવા સક્ષમ ન હોય, ત્યારે રિટ અરજિ ગ્રાહ્ય ગણાશે; પરંતુ સામાન્ય રીતે, જો તેમાં કરાર સંબંધિત કરારમાંથી ઉપજેલો તથ્યનો ગંભીર વિવાદાસ્પદ પ્રશ્ન સામેલ હોય, તો તેવી અરજિ પર વિચાર કરવામાં આવશે નહીં. વિવેકાધીન અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવો કે નહીં તે દરેક મામલાના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને નિર્ધારિત કરવાનું રહે છે. આ સંદર્ભે કોઈ કડક અને અચળ નિયમ નિર્ધારિત કરી શકાય નહીં. ઉપરોક્ત નિર્ણયના સંબંધિત પરિચ્છેદો અહીં પુનઃઉદ્ધૃત કરવું યોગ્ય રહેશે, જે નીચે મુજબ છે : “૧૩. જોકે, જ્યારે કોઈ વિવાદમાં જાહેર કાનૂની સ્વરૂપ સંકળાયેલું હોય અને પક્ષકારો દ્વારા પસંદ કરાયેલ મંચ યોગ્ય રાહત આપવા સક્ષમ ન હોય, ત્યારે જાહેર કાનૂની ઉપચારના માર્ગે ન્યાયપ્રાપ્તિનો ઇનકાર કરવામાં આવશે નહીં. ૧૪. આ અદાલતની ક્ષિ-ન્યાયાધીશ પીઠે એ.બી.એલ. ઇન્ટરનેશનલ લિ. અને અન્ય વિ. એક્સપોર્ટ ક્રેડિટ ગેરંટી કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ અને અન્ય [જે.ટી. ૨૦૦૩ (૧૦) એસ.સી. ૩૦૦] માં નોંધ્યું હતું કે કેટલાક કેસોમાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજીએ વિચારણા કરતી અદાલત વિવાદિત હકીકતનો પ્રશ્ન પણ તપાસી શકે છે, અને એમ ઠરાવ્યું હતું :

૨૮. તેમ છતાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજાની જાળવણીયોગ્યતા અંગેની વાંધાની દરખાસ્ત પર વિચાર કરતી વખતે, અદાલતે આ હકીકત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ પ્રેરોગેટિવ રિટો જારી કરવાની સત્તા સંપૂર્ણ સ્વરૂપની છે

અને તે બંધારણની અન્ય કોઈ જોગવાઈઓ દ્વારા મર્યાદિત નથી. વડી અદાલતને, પ્રકરણની હકીકતોને ધ્યાનમાં રાખીને, રિટ અરજી સ્વીકારવી કે ન સ્વીકારવી તે અંગે વિવેકાધિકાર છે. અદાલતે આ સત્તાના પ્રયોગમાં પોતાના ઉપર કેટલીક મર્યાદાઓ લાદેલી છે. (જુઓ વ્હર્લપૂલ કોર્પન. વિ. રજિસ્ટ્રાર ઓફ ટ્રેડ માર્ક્સ). અને પ્રેરોગેટિવ રિટ જારી કરવાની વડી અદાલતની આ સંપૂર્ણ સત્તાનો પ્રયોગ, સામાન્ય રીતે, અદાલત દ્વારા ઉપલબ્ધ અન્ય ઉપાયોને બાજુ પર રાખીને કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે રાજ્ય અથવા તેની સાધનસંસ્થાની આવી કાર્યવાહી મનસ્વી અને અયોગ્ય હોય અને તે અનુરૂપ ૧૪ના બંધારણીય આદેશનું ઉલ્લંઘન કરતી હોય, અથવા અન્ય માન્ય અને કાયદેસર કારણો હોય, જેના માટે અદાલતને ઉપરોક્ત અધિકારક્ષેત્રનો પ્રયોગ કરવો આવશ્યક લાગે.

૧૫. હરબંસલાલ સાહિયા (ઉપરોક્ત) મામલામાં, લાહોટી, જે., (તે સમયે તેમના લોર્ડશીપ હતાં તે રીતે), એ વ્હિરપૂલ કોર્પોરેશન વિ. રજિસ્ટ્રાર ઓફ ટ્રેડ માર્ક્સ [(૧૯૯૮) ૮ એસ.સી.સી. ૧] ઉપર આધાર રાખ્યો હતો અને નોંધ્યું હતું કે યોગ્ય કેસમાં, વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, વડી અદાલત ઓછામાં ઓછી ત્રણ પરિસ્થિતિઓમાં પોતાના રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ હજી પણ કરી શકે છે : (૧) જ્યાં રિટ અરજી કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણની માંગ કરતી હોય; (૨) જ્યાં પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન થયું હોય; અથવા (૩) જ્યાં આદેશો અથવા કાર્યવાહી સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિના હોય અથવા કોઈ અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતાને પડકારવામાં આવી હોય.”

૧૨.૭ વર્લપૂલ કોર્પોરેશન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, ઉપર નોંધ્યા મુજબ, સર્વોચ્ચ અદાલતે એમ ઠરાવ્યું છે કે વડી અદાલત ત્રણ પરિસ્થિતિઓમાં રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકે છે: (૧) જ્યાં રિટ અરજીએ કોઈપણ મૂળભૂત

અધિકારોના અમલીકરણની માંગ કરી હોય; (૨) જ્યાં કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉદ્ધંધન થયેલું હોય; અથવા (૩) જ્યાં આદેશ અથવા કાર્યવાહી સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિના હોય અથવા કોઈ અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતાને પડકારવામાં આવી હોય.

૧૨.૮ ભવાભાઈ ભાદાભાઈ મારુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અસાધારણ અધિકારિતાનો ઉપયોગ કરવા માટે વૈકલ્પિક ઉપાયનું અસ્તિત્વ સંપૂર્ણ પ્રતિબંધરૂપ નથી અને વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, જો કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ તેવી માંગ કરે, તો અદાલત ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અધિકારિતાનો ઉપયોગ કરી શકે છે. આ અદાલત સમક્ષના વિષયમાં, સત્તાધિકારીએ પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ઉદ્ધંધનમાં કાર્ય કર્યું હતું અને આક્ષેપિત કાર્યવાહી સ્વતઃ જ પ્રત્યક્ષ રીતે રદબાતલ અને અમાન્ય હોવાનું નિર્ધારિત થયું હતું, ત્યારે આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે અરજદારોને અન્ય વૈધાનિક ટ્રિબ્યુનલ્સનો આશરો લેવા કહીને તેમને ન્યાયસંગત રાહતથી વંચિત રાખવું એ તેમને વ્યવસ્થાપનજન્ય અાન્યાયમાંથી અદાલતજન્ય અાન્યાય તરફ ધકેલી દેવા સિવાય બીજું કંઈ નથી.

૧૩. આ રીતે, ઉપરોક્ત અહીં ચર્ચાયેલ તમામ નિર્ણયો પરથી જે સિદ્ધાંત નિષ્કર્ષરૂપે બહાર આવે છે તે એ છે કે વૈકલ્પિક ઉપાય અસ્તિત્વમાં હોય ત્યારે પણ અદાલતો રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકે છે. જો અરજદારો દ્વારા મૂળભૂત અધિકારોના ભંગનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય અથવા કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ભંગનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય, અથવા આદેશ પ્રથમદ્રષ્ટ્યે

ગેરકાયદેસર હોય અને કાનૂનની જોગવાઈઓને વિરુદ્ધ હોય, અથવા અધિનિયમની જ વૈધતાને પડકારવામાં આવી હોય.

૧૪. વૈકલ્પિક ઉપચાર ઉપલબ્ધ હોય તો પણ અંતિમ સુનાવણીના તબક્કે અરજીને ફગાવી શકાતી નથી, તે આધારે અરજદારોએ જેમના ઉપર આધાર મૂકવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે એવા કેટલાક નિર્ણયો નીચે મુજબ છે :

- (૧) રમેશચંદ્ર રમણભાઈ પટેલ વિ. કલેક્ટર, ખેડા, અહેવાલિત ૧૯૭૯ જીએલઆર ૧૯૧ માં.
- (૨) દાદ્યાભાઈ દેવજીભાઈ વસાવા વિ. ડેપ્યુટી જિલ્લો વિકાસ અધિકારી, ૧૯૭૯(૨) જીએલઆર ૬૭૮ માં અહેવાલિત.
- (૩) ભાવાભાઈ ભાદાભાઈ મારુ વિ. એન.એમ. પટેલ, પ્રમુખ, ધંધુકા નગર પંચાયત, ૧૯૯૧ (૨) જી.એલ.એચ. ૧૩૭ માં અહેવાલિત.
- (૪) કુંભાર ચાકુબ જુસબ વિ. ભુજ મ્યુનિસિપાલિટી અને અન્ય, ૧૯૯૧ (૨) જીએલઆર ૭૫૫ માં અહેવાલિત.
- (૫) ટાટા કેમિકલ્સ લિમિટેડ વિ. અદિત્યાલા નગર પંચાયત, ૨૦૦૧ (૨) જીએલઆર ૧૫૩૮ માં અહેવાલિત.
- (૬) ચૌહાણ ધુલસિંહ ચતુર્સિંહ વિ. સાબરકાંઠાના જિલ્લા પોલીસ અધિક્ષક અને અન્ય, ૨૦૦૨(૩) જીએલઆર ૨૬૨૬ માં અહેવાલિત.
- (૭) ડી.આઈ.ડી. ફ્રેન્ચાઈઝીસ અસોસિયેશન (ગુજરાત) વિ. ચીફ જનરલ મેનેજર ગુજરાત ટેલિકોમ સર્કલ (બી.એસ.એન.એલ. કોર્પોરેશન) અને અન્ય, ૨૦૦૪(૩) જી.એલ.આર. ૨૬૦૯ માં અહેવાલિત.

૧૫. આધાર તરીકે અવલંબવા માંગવામાં આવેલા તમામ નિર્ણયો અંગે, ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ખનિજ વિકાસ નિગમ સંઘર્ષ સમિતિ (ઉપરોક્ત) ના પ્રકરણમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયને અનુસરીને, વધુ વિસ્તૃત ચર્ચાની જરૂરિયાત રહેતી

નથી, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે એકવાર અરજી સ્વીકારવામાં આવી જાય પછી, વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવાના આધારે તેને ફગાવી શકાતી નથી, એવો કાયદાનો સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરી શકાય તેમ નથી. તેમજ એવો પણ કોઈ નિર્વિવાદ કાયદાસિદ્ધાંત નથી કે એકવાર અરજી સ્વીકારવામાં આવી જાય પછી, તેને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં ફગાવી જ શકાતી નથી. અત્રેના અરજદારોએ પ્રતિવાદી-પ્રાધિકરણની કાર્યવાહીનો પડકાર કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ધોર ભંગના આધારે કર્યો છે અને બરતરફીનો આદેશ પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ કાયદાની જોગવાઈઓના ભંગરૂપ હોવાનું જણાતાં, આ અદાલતે ઉપરોક્ત મુજબ આંતરિમ રાહત મંજૂર કરી હતી અને નોટિસ જારી થયા બાદ, સામે પક્ષે જવાબી સોગંદનામા દ્વારા તે જ નહીં પરંતુ પોતાના જવાબમાં અરજીના સ્વીકારને જ પડકાર્યો હતો. જોકે, અરજી સ્વીકારતી વખતે આ અદાલત સમક્ષ તે મુદ્દાને અસરકારક રીતે દબાવા માટે પ્રતિવાદી-વિશ્વવિદ્યાલય તરફથી અને તેના પત્ની કોઈ હાજર નહોતું અને તેથી અંતિમ સુનાવણીના તબક્કે એવો મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવ્યો છે કે વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવાના આધારે આ અદાલત અરજીને ફગાવી દેવામાં અસમર્થ છે; તેનો સ્પષ્ટ ઉત્તર ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ખનિજ વિકાસ નિગમ સંઘર્ષ સમિતિ (ઉપરોક્ત) ના પ્રકરણમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય છે, જેમાં એવું નિર્ધારિત કરાયું છે કે તે કાયદાનો કોઈ નિર્વિવાદ સિદ્ધાંત નથી.

૧૬. નિર્વિવાદ રીતે, સેક્શ્યુઅલ હેરાસમેન્ટ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ તેમજ પ્રતિવાદી-સંસ્થાના કર્મચારીઓને લાગુ પડતા પ્રથમ વિધાનાઓ હેઠળ, કાયદા હેઠળનો વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ છે. જો આઈ.સી.સી.ને સેક્શ્યુઅલ

હેરાસમેન્ટ અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ રચાયેલ માનવામાં આવે, તો આવી સમિતિના અહેવાલ વિરુદ્ધ સેક્શન ૧૮ હેઠળ અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ અપીલ ઉપલબ્ધ છે.

૧૭. ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૧ મુજબ આંતરિક ફરિયાદ સમિતિ અથવા સ્થાનિક સમિતિ પ્રતિવાદીને લાગુ પડતા સેવા નિયમોની જોગવાઈઓ અનુસાર ફરિયાદ અંગે તપાસ હાથ ધરી શકે છે અને જ્યાં આવા નિયમો અસ્તિત્વમાં ન હોય ત્યાં નિર્ધારિત કરવામાં આવે તે રીતથી કાર્યવાહી કરી શકે છે. આ અધિનિયમ હેઠળની તપાસ પૂર્ણ થતાં, આંતરિક સમિતિ અથવા સ્થાનિક સમિતિએ તપાસ પૂર્ણ થયાની તારીખથી ૧૦ દિવસની અંદર તેના નિષ્કર્ષોનો તપાસ અહેવાલ, જે પ્રકરણમાં યોગ્ય હોય તે મુજબ, નિયોક્તા અથવા જિલ્લા અધિકારીને આપવાનો રહે છે અને એવો અહેવાલ બન્ને પક્ષકારોને ઉપલબ્ધ કરાવવાનો રહે છે. જ્યાં તે આ નિષ્કર્ષે પહોંચે છે કે પ્રતિવાદી સામેના આક્ષેપો સાબિત થયા છે, ત્યાં તેને નિયોક્તા અથવા જિલ્લા અધિકારીને

(૧) પ્રતિવાદીને લાગુ પડતા સેવા નિયમોની જોગવાઈઓ અનુસાર લૈંગિક ઉત્પીડનને દુર્વર્તન તરીકે ગણાવી કાર્યવાહી કરવાની ભલામણ કરવાની સત્તા રહેશે, અથવા જ્યાં આવા સેવા નિયમો બનાવવામાં આવ્યા ન હોય ત્યાં નિર્ધારિત કરવામાં આવે તે મુજબ; અને

(૨) લૈંગિક ઉત્પીડન અધિનિયમની કલમ ૧૫ની જોગવાઈઓ અનુસાર, તે યોગ્ય માને તેવી રકમ પ્રતિવાદીના પગાર અથવા વેતનમાંથી કપાત કરીને પીડિત સ્ત્રીને અથવા તેના કાનૂની વારસદારોને, તે નક્કી કરે તે મુજબ, ચૂકવવા

અંગે નિર્દેશ કરવાની સત્તા રહેશે.

૧૮. જાતીય ઉત્પીડન અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ કલમ ૧૩ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ અથવા કલમ ૧૩ ની ઉપકલમ (૩) ના ખંડ (૧) અથવા ખંડ (૨) હેઠળ અથવા કલમ ૧૪ ની ઉપકલમ (૧) અથવા (૨) હેઠળ અથવા કલમ ૧૭ હેઠળ કરવામાં આવેલી ભલામણોથી અથવા આવી ભલામણોના અમલીકરણના અભાવથી વ્યથિત કોઈપણ વ્યક્તિને, તે વ્યક્તિને લાગુ પડતા સેવા નિયમોના ઉપબંધો અનુસાર, અદાલત અથવા ન્યાયાધિકરણ સમક્ષ અપીલની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે; અને જ્યાં આવા સેવા નિયમો અસ્તિત્વમાં ન હોય ત્યાં, તે સમયે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદામાં સમાયેલ જોગવાઈઓને અશુભ રાખીને, વ્યથિત વ્યક્તિ આ અધિનિયમ હેઠળ વિહિત કરાયેલ રીતથી અપીલ દાખલ કરી શકે છે. આવી અપીલ ૯૦ દિવસની અવધિની અંદર દાખલ કરવી રહેશે.

૧૯. લૈંગિક સતામણી નિયમોનો નિયમ ૧૧ એ જોગવાઈ કરે છે કે, કલમ ૧૮ની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, કલમ ૧૩ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ અથવા કલમ ૧૩ની ઉપકલમ (૩)ના ખંડ (૧) અથવા ખંડ (૨) હેઠળ અથવા કલમ ૧૪ની ઉપકલમ (૧) અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળ અથવા કલમ ૧૭ હેઠળ કરવામાં આવેલી ભલામણોથી પીડિત કોઈપણ વ્યક્તિ, અથવા એવી ભલામણનો અમલ ન થવા અંગે પીડિત કોઈપણ વ્યક્તિ, ઔદ્યોગિક રોજગાર (સ્થાયી હુકમો) અધિનિયમ, ૧૯૪૬ ની કલમ ૨ના ખંડ (એ) હેઠળ અધિસૂચિત અપિલીય અધિકારી સમક્ષ અપીલ કરી શકે છે.

૨૦. જાતીય ઉત્પીડન અધિનિયમ, સંબંધિત વ્યક્તિને લાગુ પડતા સેવા નિયમો હેઠળ અપીલ સત્તાધિકારીની જોગવાઈ કરે છે અને આવા નિયમોના અસ્તિત્વ ન હોય તે સ્થિતિમાં, જાતીય ઉત્પીડન નિયમોનો નિયમ ૧૧ મુજબ, જેમ કે વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સંજાણવાલાએ યોગ્ય રીતે દલીલ કરી છે, આઈ.સી.સી.ના અહેવાલને કોઈ પડકાર કરવામાં આવ્યો નથી, ન તો અલગથી અપીલ કરીને અને ન તો આ અદાલત સમક્ષ પણ; બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સનો સમગ્ર આધાર આઈ.સી.સી.ની ભલામણના બળ પર હતો. ઉપરોક્ત મુજબ, પ્રથમ સ્ટેટ્યૂટ્સ પ્રતિવાદી-ઇન્સ્ટિટ્યૂટના કર્મચારીઓને લાગુ પડે છે. તેમાં જોગવાઈ છે કે નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી અધિનિયમ, ૨૦૦૭ ની કલમ ૨૬(૧) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલી સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં, સ્ટાફના સભ્ય પર દંડ લાદતા બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ વિરુદ્ધ ભારતના રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ અપીલ કરવી પડે છે. આમ, આઈ.સી.સી.ની તપાસના અહેવાલને પડકાર ન કરવામાં આવેલ હોવા અને સ્ટેટ્યૂટ હેઠળ જોગવાઈ મુજબ કોઈ અપીલ પણ ન કરવામાં આવેલ હોવા, જે અન્યથા કાયદા હેઠળ ઉપલબ્ધ અસરકારક ઉપાય છે, આ બંને આધાર પર ઉઠાવવામાં આવેલ મુખ્ય વાંધો હાલની અરજિની ગ્રાહ્યતા ન હોવાનો છે.

૨૧. ઉપરોક્ત ચર્ચામાં વિષયસંબંધી કાયદો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં પણ રિટ અધિકારક્ષેત્રનો આશરો ત્રણ ભિન્ન પરિસ્થિતિઓના સમૂહમાં લેવામાં આવી શકે છે અને તેમાંની બે બાબતો અરજીકર્તાઓ દ્વારા આરંભથી જ આ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી છે, અર્થાત્ (૧) પ્રતિવાદી-સંસ્થાના કર્મચારીઓને લાગુ પડતા અધિનિયમ તથા

નિયમોની જોગવાઈઓના પાલનમા ભંગ, અને (૨) કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ધોર ઉલ્લંઘન. પ્રતિવાદી-સંસ્થા દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ આ પ્રારંભિક વાંધાને સ્વીકારવો જરૂરી છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે જે મુખ્ય પ્રશ્ન વિચારવા યોગ્ય છે તે એવો છે કે આ આઈ.સી.સી.ની ભલામણને તપાસ અધિકારીના અહેવાલ તરીકે ગણવી કે નહીં, કારણ કે મેધા કોટવાલ લેલે (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયના અનુસંધાને સામેલ કરવામાં આવેલ સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોનો નિયમ ૧૪ નો પરંતુક, લૅંગિક હેરાનગતિ અંગેની ફરિયાદના કેસમાં આઈ.સી.સી.ને તપાસ અધિકારી તરીકે માન્યતા આપે છે.

૨૨. કેન્દ્રીય નાગરિક સેવાઓ (આચરણ) નિયમો, ૧૯૬૪ [આગામી ભાગમાં જેને 'સીસીએસ (આચરણ) નિયમો' તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવ્યા છે], કેટલાક અપવાદો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા હોય તેવા કર્મચારીઓને છોડીને, કેન્દ્રીય સરકારના દરેક કર્મચારીને લાગુ પડે છે.

૨૩. સીસીએસ (વર્તન) નિયમો, ૧૯૬૪ ના નિયમ ૩૨ માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે કોઈપણ સરકારી સેવક પોતાના કાર્યસ્થળે કોઈપણ સ્ત્રીની જાતીય હેરાનગતિના કોઈપણ કૃત્યમાં પ્રવૃત્ત થશે નહીં. કાર્યસ્થળના પ્રભારી તરીકે રહેલા દરેક સરકારી સેવક પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તે આવા કાર્યસ્થળે કોઈપણ સ્ત્રીની જાતીય હેરાનગતિ અટકાવવા યોગ્ય પગલાં લેશે. આ નિયમોના હેતુસર, ‘જાતીય હેરાનગતિ’ શબ્દસમૂહની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરવામાં આવી છે :

‘લૅંગિક સતામણી’ માં આવા અનિચ્છનીય લૅંગિક રીતે નિર્ધારિત વર્તનનો

સમાવેશ થાય છે, ભલે તે સીધું હોય કે અન્ય રીતે, જેમ કે: (એ) શારીરિક સંપર્ક અને આગળ વધવા જેવા પ્રયત્નો; (બી) લૈંગિક ઉપકારોની માંગણી અથવા વિનંતી; (સી) લૈંગિક અર્થછટાવાળી ટિપ્પણીઓ; (ડી) કોઈપણ અશ્લીલ સામગ્રી દર્શાવવી; અથવા (ઈ) લૈંગિક સ્વભાવનું કોઈપણ અન્ય અનિચ્છનીય શારીરિક, મૌખિક અથવા અમૌખિક વર્તન.

૨૪. સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોની ભાગ ૬ માં દંડ લાદવાની જોગવાઈ નિયમ ૧૪ હેઠળ કરવામાં આવી છે. તેમાં એવી જોગવાઈ છે કે નિયમ ૧૧ ના ખંડ (પ) થી (૯) માં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ દંડ લાદતો કોઈ આદેશ, આ નિયમ અને નિયમ ૧૫ માં દર્શાવેલી રીત મુજબ, શક્ય તેટલી હદ સુધી, તપાસ હાથ ધર્યા વિના, અથવા જાહેર સેવકો (તપાસો) અધિનિયમ, ૧૮૫૦ દ્વારા દર્શાવેલી રીત મુજબ તપાસ હાથ ધર્યા વિના, કરવામાં આવશે નહીં. તેમાં વધુમાં એવી જોગવાઈ છે કે જ્યારે શિસ્ત સત્તાધિકારીનું એવું મત હોય કે કોઈ સરકારી સેવક વિરુદ્ધ ગેરવર્તન અથવા દુર્વ્યવહારના કોઈ આક્ષેપના સત્યની તપાસ કરવા માટે આધારભૂત કારણો છે, ત્યારે તે પોતે જ તેની તપાસ કરી શકે છે અથવા આ નિયમ હેઠળ અથવા જાહેર સેવકો (તપાસો) અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ, તેની સત્યતાની તપાસ કરવા માટે કોઈ સત્તાધિકારીની નિમણૂક કરી શકે છે.

૨૪.૧ સંબંધિત બાબત તે ઉપબંધ હશે, જે ભારત સરકારના ગેઝેટમાં ક્રમાંક નં.૧૧૦૧૨/૫/૨૦૦૧ ધરાવતી ૦૧ એપ્રિલ, ૨૦૦૪ તારીખની અધિસૂચના દ્વારા દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો અને ૧૦ એપ્રિલ, ૨૦૦૪ ના રોજ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો. સીસીએસ (કન્ડક્ટ) નિયમોના નિયમ ૩(સી) ના અર્થમાં ચૌન

ઉત્પીડનની ફરિયાદમાં, આવી ફરિયાદની તપાસ કરવા માટે દરેક મંત્રાલય અથવા વિભાગ અથવા કાર્યાલયમાં રચવામાં આવેલી ફરિયાદ સમિતિને, આ નિયમોના હેતુસર, શિસ્ત સત્તાધિકારીએ નિયુક્ત કરેલી તપાસ સત્તા ગણવામાં આવશે અને જો ચોંન ઉત્પીડનની ફરિયાદોની તપાસ હાથ ધરવા માટે ફરિયાદ સમિતિ માટે અલગ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી ન હોય, તો ફરિયાદ સમિતિ આ નિયમોમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા મુજબ શક્ય તેટલી હદ સુધી તપાસ હાથ ધરશે.

૨૪.૨ નિયમ ૧૪ના ઉપનિયમ (૩) માં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જ્યાં આ નિયમ અને નિયમ ૧૫ હેઠળ કોઈ સરકારી કર્મચારી વિરુદ્ધ તપાસ હાથ ધરવાનો પ્રસ્તાવ હોય, ત્યાં શિસ્તસત્તાધિકારી માટે દુરાચાર અથવા અયોગ્ય વર્તન સંબંધિત આક્ષેપોના સારને સ્પષ્ટ અને અલગ અલગ આરોપના મુદ્દાઓમાં તૈયાર કરવું આવશ્યક છે; અને આરોપના દરેક મુદ્દાના સમર્થનમાં દુરાચાર અથવા અયોગ્ય વર્તન સંબંધિત આક્ષેપોનું નિવેદન, જેમાં નીચેનું સમાવિષ્ટ રહેશે —

- (એ) સરકારી સેવક દ્વારા કરવામાં આવેલ કોઈપણ સ્વીકાર અથવા કબૂલાત સહિત તમામ સંબંધિત હકીકતોનું નિવેદન;
- (બી) દસ્તાવેજોની એવી યાદી, જેના દ્વારા, અને સાક્ષીઓની એવી યાદી, જેમના દ્વારા, આરોપના લેખોને સમર્થિત કરવાનો પ્રસ્તાવ છે.

૨૪.૩ આરોપોના આવા કલમોની નકલ, આક્ષેપોના નિવેદન તથા દસ્તાવેજો અને સાક્ષીઓની યાદી, જેના દ્વારા આરોપનો દરેક કલમ સમર્થિત કરવાનો પ્રસ્તાવિત હોય, તે આપવામાં આવશે અને સરકારી સેવકને એવી નિર્દિષ્ટ અવધિની અંદર પોતાની બચાવ બાબતનું લેખિત નિવેદન રજૂ કરવા તેમજ તે વ્યક્તિગત રીતે

સાંભળવામાં આવવા ઇચ્છે છે કે નહીં તે જણાવવા માટે આવશ્યક કરવામાં આવશે.

૨૪.૪ આવા બચાવ નિવેદન પ્રાપ્ત થતાં, શિસ્ત સત્તાધિકારી પોતે જ એવા આરોપોના લેખો અંગે, જે સ્વીકારવામાં આવ્યા ન હોય, તપાસ કરી શકે છે, અથવા જો તે એવું કરવું યોગ્ય માને તો, તે હેતુ માટે ઉપનિયમ (૨) હેઠળ તપાસ સત્તાધિકારીની નિમણૂક કરી શકે છે, અને જ્યાં સરકારી કર્મચારીએ પોતાના લેખિત બચાવ નિવેદનમાં તમામ આરોપોના લેખોને સ્વીકારી લીધા હોય, ત્યાં શિસ્ત સત્તાધિકારી પોતાની યોગ્ય લાગે તેવી સાબિતી લીધા પછી દરેક આરોપ અંગે પોતાના નિષ્કર્ષ નોંધશે અને નિયમ ૧૫ માં નિર્ધારિત રીત મુજબ કાર્યવાહી કરશે.

૨૪.૫ જો સરકારી કર્મચારી દ્વારા બચાવનું કોઈ લેખિત નિવેદન રજૂ કરવામાં ન આવે, તો શિસ્ત સત્તાધિકારી પોતે આરોપના મુદ્દાઓ અંગે તપાસ કરી શકે છે, અથવા જો તે આવું કરવું જરૂરી માને, તો તે હેતુ માટે ઉપનિયમ (૨) હેઠળ તપાસ સત્તાધિકારીની નિમણૂક કરી શકે છે.

૨૪.૬ જ્યાં શિસ્ત સત્તાધિકારી પોતે જ આરોપના કોઈપણ મુદ્દાની તપાસ કરે છે અથવા આવા આરોપની તપાસ હાથ ધરવા માટે તપાસ સત્તાધિકારીની નિમણૂક કરે છે, ત્યાં તે, આદેશ દ્વારા, સરકારના સેવક અથવા કાનૂની વ્યવસાયીમાંથી કોઈ વ્યક્તિની નિમણૂક, “પ્રસ્તુત અધિકારી” તરીકે ઓળખાનાર, પોતાના તરફથી આરોપના મુદ્દાઓના સમર્થનમાં કેસ રજૂ કરવા માટે કરી શકે છે.

૨૪.૭ આરોપપત્રના લેખોની નકલ, દુર્વર્તન અથવા અયોગ્ય વર્તનના આરોપોની વિગતોનું નિવેદન, બચાવના લેખિત નિવેદનની નકલ, સાક્ષીઓના નિવેદનોની નકલ, દસ્તાવેજોની સુપરતગી સાબિત કરતું પુરાવું, ‘પ્રેઝેન્ટિંગ

ઓફિસર' ની નિમણૂક કરતા આદેશની નકલ, શિસ્ત અધિકારી દ્વારા તપાસ અધિકારીને મોકલવામાં આવશે.

૨૪.૮ નિયમ ૧૪ના ઉપનિયમ (૭) મુજબ, સરકારી સેવક, તપાસ અધિકારી દ્વારા આ બાબતે લેખિત સૂચના દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેવા દિવસે અને તેવા સમયે, આરોપોના મુદ્દાઓ તથા દુર્વર્તન અથવા અયોગ્ય વર્તનની આક્ષેપોની હકીકતોનું નિવેદન તપાસ અધિકારી પાસેથી પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી દસ કાર્યકારી દિવસોની અંદર, અથવા તપાસ અધિકારી મંજૂર કરે તેવી વધુ અવધિમાં, જે દસ દિવસથી વધુ ન હોય, તપાસ અધિકારી સમક્ષ વ્યક્તિગત રીતે હાજર રહેશે. સરકારી સેવક પોતાના તરફથી મામલો રજૂ કરવા માટે, પોતાના મુખ્યાલય ખાતે અથવા જ્યાં તપાસ ચાલતી હોય તે સ્થળે આવેલી કોઈપણ કચેરીમાં ફરજ બજાવતા અન્ય કોઈ સરકારી સેવકની સહાય લઈ શકે છે, પરંતુ આ હેતુ માટે તે કાનૂની વ્યવસાયીને રોકી શકશે નહીં, સિવાય કે શિસ્ત અધિકારી દ્વારા નિયુક્ત રજૂઆત અધિકારી કાનૂની વ્યવસાયી હોય. સરકારી સેવક પોતાના તરફથી મામલો રજૂ કરવા માટે નિવૃત્ત સરકારી સેવકની સહાય પણ લઈ શકે છે, એવી શરતોને આધીન રહીને, જે રાષ્ટ્રપતિ સમયાંતરે નિર્દિષ્ટ કરે.

૨૪.૯ જો તેણે તેના બચાવના લેખિત નિવેદનમાં આરોપના કોઈપણ મુદ્દાને સ્વીકાર્યો ન હોય અથવા બચાવનું કોઈ લેખિત નિવેદન રજૂ કર્યું ન હોય અને તપાસ અધિકારી સમક્ષ હાજર થાય, તો એવો અધિકારી તેને પૂછશે કે શું તે દોષિત છે અથવા તેને કોઈ બચાવ રજૂ કરવાનો છે કે નહીં, અને જો તે આરોપના કોઈપણ મુદ્દા બાબતે દોષિત હોવાની કબૂલાત કરે, તો તપાસ અધિકારી તે કબૂલાતની નોંધ કરશે,

તે નોંધ પર સહી કરશે અને તેના પર સરકારી સેવકની સહી મેળવશે.

૨૪.૧૦ તપાસ અધિકારી તેવા આરોપનાં મુદ્દાઓ અંગે, જેઓ બાબતે સરકારી કર્મચારી દોષ સ્વીકારી લે છે, દોષિત હોવાનું નિષ્કર્ષ નોંધશે; અને જો તે નિર્ધારિત સમયમાં હાજર રહેવામાં નિષ્ફળ જાય અથવા દોષ સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરે અથવા તે બાબતે નિવેદન ન આપે, તો રજૂઆત અધિકારીને તે પુરાવા રજૂ કરવા કહેશે જેના દ્વારા તે આરોપનાં મુદ્દાઓ સાબિત કરવા પ્રસ્તાવિત કરે છે, અને એવો આદેશ નોંધ્યા પછી કે સરકારી કર્મચારીને પોતાનો બચાવ તૈયાર કરવાની દૃષ્ટિએ તક આપવામાં આવે; મામલો વધુ પડતી ત્રીસ દિવસથી અધિક ન હોય એવી પાછળની તારીખ સુધી મુલતવી રાખશે; અને એવો પણ આદેશ કરી શકશે કે સરકારી કર્મચારી આદેશથી પાંચ દિવસની અંદર તેમાં દર્શાવેલ નોંધપોથી અને દસ્તાવેજોનું નિરીક્ષણ કરે અને ત્યારબાદ તેની તરફથી તપાસવાના સાક્ષીઓની યાદી રજૂ કરે. તેને આદેશથી ૧૦ દિવસની અંદર દસ્તાવેજોની રજૂઆત માટે નોટિસ આપવા મંજૂરી રહેશે અને તપાસ અધિકારી, દસ્તાવેજોની શોધ અથવા રજૂઆત માટેની આવી નોટિસ પ્રાપ્ત થતાં, તે નોટિસ અથવા તેની નકલો તે સત્તાધિકારીને મોકલી આપશે જેના કબજામાં અથવા હવાલે તે દસ્તાવેજો રાખવામાં આવ્યા હોય. આવી માંગણી પ્રાપ્ત થતાં, કબજો ધરાવતો સત્તાધિકારી તે જ દસ્તાવેજો તપાસ અધિકારી સમક્ષ રજૂ કરશે. જો તે જાહેર હિત અથવા રાજ્યની સુરક્ષા વિરુદ્ધ હોય, તો તે બાબતે તપાસ કરવામાં આવશે અને સરકારી કર્મચારીને આવી માંગણી પરત ખેંચવા કહેવામાં આવી શકે. તપાસ માટે નક્કી કરાયેલ તારીખે, જે મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવા દ્વારા આરોપનાં મુદ્દાઓ સાબિત કરવાના હોય તે શિસ્ત નિયામક સત્તાધિકારી દ્વારા

અથવા તેની તરફથી રજૂ કરવામાં આવશે.

૨૪.૧૧ સાક્ષીઓની તપાસ રજૂઆત અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવવાની રહે છે, જેને સરકારી કર્મચારી દ્વારા અથવા તેની તરફથી જિરહ કરવામાં આવી શકે છે. રજૂઆત અધિકારીને વધારાનો પુરાવો રજૂ કરવાની પણ પરવાનગી છે. શિસ્તાધિકારીનો કેસ પૂર્ણ થાય ત્યારે, સરકારી કર્મચારીને પોતાનો બચાવ મૌખિક અથવા લેખિત રીતે રજૂ કરવો આવશ્યક છે. જો તે મૌખિક હોય, તો તેનો નોંધવહિવટમાં દાખલો લેવો જોઈએ. જ્યારે સરકારી કર્મચારીનો પુરાવો રજૂ થાય છે, ત્યારે તે પોતાની તરફથી પોતાનું નિવેદન આપવા માટે પોતાને જ સાક્ષી તરીકે તપાસવાનો વિકલ્પ પસંદ કરી શકે છે અને જો તે એવો વિકલ્પ પસંદ કરે, તો તેના દ્વારા સાક્ષીઓની તપાસ અને પુનઃતપાસ કરી શકાય છે. જો તે પોતાનો પુરાવો પૂર્ણ કરે અને તેણે પોતાને જ સાક્ષી તરીકે તપાસ્યો ન હોય, તો પુરાવામાં તેના વિરુદ્ધ પ્રગટ થયેલ પરિસ્થિતિઓ અંગે તેને પ્રશ્નો પૂછવામાં આવી શકે છે, જેથી સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો, નિયમ ૧૪ ના ઉપનિયમ (૧૮) હેઠળ પુરાવામાં તેના વિરુદ્ધ પ્રગટ થતી કોઈપણ પરિસ્થિતિ અંગે સરકારી કર્મચારી સમજૂતી આપી શકે.

૨૪.૧૨ સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોના નિયમ ૧૪ના ઉપનિયમ (૧૯) હેઠળ, તપાસ સત્તાધિકારી, પુરાવાની રજૂઆત પૂર્ણ થયા પછી, જો નિયુક્ત કરવામાં આવેલ હોય તો રજૂઆત અધિકારી તથા સરકારી સેવકને સાંભળી શકે છે, અથવા તેઓ ઈચ્છે તો તેમના-તેમના મામલાના લેખિત સંક્ષેપ રજૂ કરવાની તેમને પરવાનગી આપી શકે છે.

૨૪.૧૩ જો જેને આરોપોના લેખોની નકલ આપવામાં આવી છે એવો સરકારી

સેવક તે હેતુ માટે નિર્ધારિત તારીખે અથવા તે પહેલાં બચાવનું લેખિત નિવેદન રજૂ ન કરે અથવા તપાસ સત્તાધિકારી સમક્ષ વ્યક્તિગત રીતે હાજર ન રહે અથવા અન્ય રીતે આ નિયમની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જાય અથવા ઇનકાર કરે, તો તપાસ સત્તાધિકારી એકપક્ષીય રીતે તપાસ હાથ ધરી શકે છે.

૨૪.૧૪ તપાસ સત્તાધિકારીને જો એવો અભિપ્રાય હોય કે નિયમ ૧૧ ની કલમો (૫) થી (૯) માં નિર્દિષ્ટ દંડો સરકારી કર્મચારી પર લાદવામાં આવવા જોઈએ, તો તે સત્તાધિકારી તપાસનો રેકૉર્ડ એવા શિસ્તાધિકારીને મોકલી આપશે, જે આવા દંડો લાદવા માટે સક્ષમ હોય. જે શિસ્ત સત્તાધિકારીને આ રીતે અભિલેખો મોકલવામાં આવે છે તે અભિલેખ પર રહેલા પુરાવાના આધારે કાર્યવાહી કરી શકે છે અથવા, જો તેને એવો મત હોય કે ન્યાયના હિતમાં કોઈપણ સાક્ષીની વધુ પૂછપરછ જરૂરી છે, તો તે સાક્ષીને ફરી બોલાવી તેની મુખ્ય તપાસ, જિરહ અને પુનઃતપાસ કરી શકે છે અને સરકારી કર્મચારી પર તેને યોગ્ય લાગે તેવી શિસ્તદંડ લાદી શકે છે.

૨૪.૧૫ જ્યારે કોઈ તપાસકર્તા સત્તાધિકારી, તપાસમાં પુરાવાનો સંપૂર્ણ ભાગ કે તેનો કોઈ ભાગ સાંભળી અને નોંધ્યા બાદ, તેમાં પોતાની અધિકારિતા અમલમાં રાખવાનું બંધ કરે છે, અને તેના સ્થાને એવો અન્ય તપાસકર્તા સત્તાધિકારી આવે છે જેને તેવી અધિકારિતા છે અને જે તેનો અમલ કરે છે, ત્યારે તે રીતે અનુગામી બનેલો તપાસકર્તા સત્તાધિકારી પોતાના પૂર્વવર્તી દ્વારા નોંધાયેલા, અથવા પોતાના પૂર્વવર્તી દ્વારા આંશિક રીતે નોંધાયેલા, તેવા પુરાવાના આધારે કાર્યવાહી કરી શકે છે.

૨૪.૧૬ તપાસ પૂર્ણ થયા બાદ, એક અહેવાલ તૈયાર કરવામાં આવશે અને તેમાં નીચે મુજબનો સમાવેશ થવો જોઈએ : (એ) આરોપના લેખો અને દુર્વર્તન અથવા

અયોગ્ય વર્તનની આક્ષેપોની વિગતો;(બી) દરેક આરોપના મુદાના સંદર્ભમાં સરકારી કર્મચારીનો બચાવ;(સી) આરોપના દરેક મુદ્દાના સંદર્ભમાં પુરાવાની મૂલવણી;(ડી) દરેક આરોપના મુદ્દા અંગેના તારણો અને તે માટેના કારણો.

જો તપાસ અધિકારીના મત મુજબ તપાસની કાર્યવાહીથી મૂળ આરોપોના મુદ્દાઓથી ભિન્ન કોઈ આરોપનો મુદ્દો સ્થાપિત થાય, તો તે આવા આરોપના મુદ્દા અંગે પોતાનું તારણ નોંધાવી શકે છે. શરત એવી કે આવા આરોપના મુદ્દા અંગે તારણ ત્યારે સુધી નોંધવામાં નહીં આવે, જ્યાં સુધી સરકારી કર્મચારીએ તો એવા આરોપના મુદ્દાનો આધાર બનેલા તથ્યો સ્વીકાર્યા ન હોય અથવા તેને આવા આરોપના મુદ્દા સામે પોતાનો બચાવ રજૂ કરવાની યુક્તિપૂર્ણ તક આપવામાં આવી ન હોય. તપાસ અધિકારી, જો તે શિસ્ત અધિકારી ન હોય, તો તે તપાસનો અભિલેખ શિસ્ત અધિકારીને મોકલી આપશે, જેમાં અહેવાલ, બચાવનું લેખિત નિવેદન, મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવા, લેખિત રજૂઆતો વગેરેનો સમાવેશ થશે.

૨૪.૧૭ સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોનો નિયમ ૧૫ એ જોગવાઈ કરે છે કે શિસ્ત સત્તાધિકારી, જો તે પોતે જ તપાસ સત્તાધિકારી ન હોય, તો પોતે લેખિતમાં નોંધવાના કારણોસર, મામલો વધુ તપાસ અને અહેવાલ માટે તપાસ સત્તાધિકારીને પરત મોકલી શકે છે અને ત્યારબાદ તપાસ સત્તાધિકારી, જેટલું શક્ય હોય તેટલું, નિયમ ૧૪ ની જોગવાઈઓ અનુસાર વધુ તપાસ હાથ ધરશે. શિસ્ત સત્તાધિકારી તપાસના અહેવાલની નકલ, તપાસ સત્તાધિકારીના નિષ્કર્ષો સાથે અસહમતિ હોય તો તે અંગેના પોતાના અસરકારક કારણો સહિત, મોકલશે અથવા મોકલાવશે અને સરકારી કર્મચારીને, અહેવાલ સરકારી કર્મચારીના પક્ષમાં હોય કે ન હોય તેનાથી

નિરપેક્ષ રીતે, ૧૫ દિવસની અંદર શિસ્ત સત્તાધિકારી સમક્ષ પોતાનું લેખિત પ્રતિનિધિત્વ અથવા રજૂઆત કરવાની માગ કરવામાં આવશે. દરેક એવા મામલામાં, જેમાં કમિશન (યુનિયન પબ્લિક સર્વિસ કમિશન) સાથે પરામર્શ કરવો આવશ્યક હોય, તપાસનો રેકૉર્ડ શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા કમિશનને તેની સલાહ માટે મોકલવામાં આવશે અને સરકારી કર્મચારી પર કોઈ દંડ લાદતો આદેશ કરવાની પૂર્વે એવી સલાહને ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે. જો શિસ્ત સત્તાધિકારી, આરોપના તમામ અથવા કોઈ એક મુદ્દા અંગેના પોતાના નિષ્કર્ષોને ધ્યાનમાં લઈને, એ મતે પહોંચે કે નિયમ ૧૧ ની ખંડ (૧) થી (૪) માં નિર્દિષ્ટ દંડોમાંથી કોઈ દંડ સરકારી કર્મચારી પર લાદવો જોઈએ, તો તે નિયમ ૧૬ માં રહેલી કોઈપણ બાબત છતાં, એવો દંડ લાદતો આદેશ કરશે. જોકે, જો શિસ્ત સત્તાધિકારી, આરોપના તમામ અથવા કોઈ એક મુદ્દા અંગેના પોતાના નિષ્કર્ષોને ધ્યાનમાં લઈને, એ મતે પહોંચે કે નિયમ ૧૧ ની ખંડ (૫) થી (૯) માં નિર્દિષ્ટ દંડોમાંથી કોઈ દંડ સરકારી કર્મચારી પર લાદવો જોઈએ, તો તે એવો દંડ લાદતો આદેશ કરશે અને પ્રસ્તાવિત દંડ અંગે સરકારી કર્મચારીને કોઈ પ્રતિનિધિત્વ કરવાની તક આપવી આવશ્યક રહેશે નહીં. નિયમ ૧૬ લઘુ દંડ લાદવા પૂર્વે સરકારી કર્મચારીને તક આપવાની જોગવાઈ કરે છે, જ્યારે નિયમ ૧૫ નો ઉપનિયમ (૫) મોટો દંડ લાદવાનો હોય ત્યારે સરકારી કર્મચારીને સાંભળવાની આવશ્યકતા રાખતો નથી. જાતીય સતામણી અધિનિયમની કલમ ૧૧ એ જોગવાઈ કરે છે કે જ્યાં પ્રતિવાદી કર્મચારી હોય ત્યાં પ્રતિવાદીને લાગુ પડતા સેવા નિયમોની જોગવાઈઓ અનુસાર તપાસ હાથ ધરવામાં આવશે અને જ્યાં આવા નિયમો અસ્તિત્વમાં ન હોય, ત્યાં નિર્ધારિત કરવામાં આવે તે રીતે તપાસ હાથ

ધરવામાં આવશે. જ્યાં કોઈ સેવા નિયમો લાગુ પડતા ન હોય ત્યાં માટે પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. જાતીય સતામણી નિયમોનો નિયમ ૭ એ જોગવાઈ કરે છે કે ફરિયાદ દાખલ કરતી વખતે ફરિયાદી ફરિયાદ સમિતિને, આધારરૂપ દસ્તાવેજો તથા સાક્ષીઓના નામ અને સરનામાં સાથે, ફરિયાદની છ નકલો રજૂ કરશે. આવી ફરિયાદ પ્રાપ્ત થતાં ફરિયાદ સમિતિ, ઉપનિયમ (૧) હેઠળ પીડિત મહિલાથી પ્રાપ્ત નકલોમાંથી એક નકલ, સાત કાર્યકારી દિવસોની અંદર, પ્રતિવાદીને મોકલશે. પ્રતિવાદી ઉપનિયમ (૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ દસ્તાવેજો પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી વધુમાં વધુ દસ કાર્યકારી દિવસોની અંદર ફરિયાદનો પોતાનો જવાબ, પોતાના દસ્તાવેજોની યાદી તથા સાક્ષીઓના નામ અને સરનામાં સાથે, રજૂ કરશે અને ફરિયાદ સમિતિ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો અનુસાર ફરિયાદ અંગે તપાસ કરશે. જો ફરિયાદી અથવા પ્રતિવાદી, પૂરતા કારણ વિના, અધ્યક્ષ અથવા પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર, જેવી સ્થિતિ હોય તે મુજબ, દ્વારા બોલાવવામાં આવેલી સતત ત્રણ સુનાવણીઓમાં હાજર રહેવામાં નિષ્ફળ જાય, તો ફરિયાદ સમિતિને તપાસની કાર્યવાહી સમાપ્ત કરવાનો અથવા ફરિયાદ પર એકતરફી નિર્ણય આપવાનો અધિકાર રહેશે. પરંતુ, સંબંધિત પક્ષકારને પંદર દિવસ અગાઉ લેખિત નોટિસ આપ્યા વિના, આવી સમાપ્તિ અથવા એકતરફી આદેશ પસાર કરવામાં આવશે નહીં. ફરિયાદ સમિતિ સમક્ષની કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે પક્ષકારોને તેમના કેસમાં તેમનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા માટે કોઈ કાનૂની વ્યવસાયીને લાવવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં. તપાસ હાથ ધરતી વખતે, પ્રેસાઈડિંગ ઓફિસર અથવા અધ્યક્ષ સહિત, જેવી સ્થિતિ હોય તે મુજબ, ફરિયાદ સમિતિના ઓછામાં ઓછા ત્રણ સભ્યોની હાજરી આવશ્યક છે.

નિયમ ૮ એ જોગવાઈ કરે છે કે ફરિયાદ સમિતિ, પીડિત મહિલાની લેખિત વિનંતિ પર, નિયોજકને નીચે મુજબ ભલામણ કરી શકે છે :

(એ) પ્રતિવાદીને પીડિત મહિલાની કાર્યકાર્યક્ષમતાનો અહેવાલ આપવા અથવા તેની ગોપનીય નોંધ લખવાથી રોકવામાં આવે અને તે કાર્ય અન્ય અધિકારીને સોંપવામાં આવે; અને

(બી) શૈક્ષણિક સંસ્થાના મામલામાં પ્રતિવાદીને પીડિત મહિલાની કોઈપણ શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિ પર દેખરેખ રાખવાથી રોકવામાં આવે. જાતીય સતામણી નિયમોનો નિયમ ૯ એ જોગવાઈ કરે છે કે, સેવા નિયમો અસ્તિત્વમાં હોય એવા મામલાઓ સિવાય, જ્યાં ફરિયાદ સમિતિ એ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે પ્રતિવાદી વિરુદ્ધનો આક્ષેપ સાબિત થયો છે, ત્યાં તે, જેવી સ્થિતિ હોય તે મુજબ, નિયોજક અથવા જિલ્લા અધિકારીને, લેખિત માફી, ચેતવણી, ઠપકો અથવા નિંદા, બઢતી રોકવી, પગારમાં વધારો અથવા વૃદ્ધિઓ રોકવી, પ્રતિવાદીની સેવા સમાપ્ત કરવી અથવા કાઉન્સેલિંગ સત્રમાં હાજરી આપવી અથવા સામાજિક સેવા કરાવવી સહિત, કોઈપણ કાર્યવાહી કરવા ભલામણ કરશે. અપીલની જોગવાઈ, ઉપર ચર્ચા કરેલ મુજબ, ઔદ્યોગિક રોજગાર (સ્ટેબ્લિંગ ઓર્ડર્સ) અધિનિયમ, ૧૯૪૬ ની કલમ ૨ ની ખંડ (એ) હેઠળ સૂચિત અપીલ સત્તાધિકારી સમક્ષ ઉપલબ્ધ છે, હા, જાતીય સતામણી અધિનિયમની કલમ ૧૮ ની જોગવાઈને આધીન રહીને. સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોનો નિયમ ૧૪ નો પરંતુક કહે છે કે વિભાગ દ્વારા સ્થાપિત ફરિયાદ સમિતિને, આ નિયમોના હેતુ માટે, શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા નિમણૂક કરાયેલ તપાસ સત્તાધિકારી માનવામાં આવશે અને ફરિયાદ સમિતિ પણ તેમ જ ગણાશે. આ રીતે,

આ તમામ નિયમોનું સંયુક્ત વાચન કરતા, કર્મચારી વિરુદ્ધની આવી કાર્યવાહીમાં, જેટલું વ્યવહારુ હોય તેટલું, સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો ના નિયમ ૧૪ અને ૧૫ નું પાલન કરવું આવશ્યક બને છે અને જો કોઈ નિયમોની જોગવાઈ ન હોય, તો જાતીય સતામણી નિયમો, ખાસ કરીને નિયમ ૭ અને ૮ હેઠળની પ્રક્રિયા અનુસરવાની રહે છે, જે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવા ઉપર ભાર મૂકે છે.

૨૫. સામાન્ય રીતે, અદાલતે વિવાદિત હકીકતના પ્રશ્નોમાં પ્રવેશ કરવાની જરૂર પડતી નથી. દંડની પર્યાપ્તતા અંગે પણ સામાન્ય રીતે અદાલતે શિસ્તપ્રાધિકરણના સ્થાન પર આવીને કાર્ય કરવાનું નથી. તે શિસ્તપ્રાધિકરણના નિર્ણય પર ઉપરથી બેસીને અપીલીય સત્તા તરીકે કાર્ય કરી શકતી નથી. વિભાગીય કાર્યવાહી અંગે, સામાન્ય રીતે કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવો ઇચ્છનીય નથી. જોકે, કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ભંગનો અથવા કાયદાના કોઈ નિયમો અથવા જોગવાઈઓના ઉદ્ધંધન અથવા ભંગનો આક્ષેપ હોય, તો અદાલત નિશ્ચિતપણે વિચારણા કરી શકે છે.

૨૬. હાલના કેસમાં, આ બાબત નિર્વિવાદ છે કે પ્રતિવાદી-સંસ્થાએ નિયુક્ત કરેલી આઈ.સી.સી.ને તપાસકર્તા સત્તાધિકારી તરીકે કાર્ય કરવાનું હતું અને જ્યાં સુધી વ્યવહારિક રીતે શક્ય હોય ત્યાં સુધી તેને સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમો, ૧૪ અને ૧૫નું અનુસરણ કરવું આવશ્યક હતું, જો અન્યથા આ કેસમાં સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમો લાગુ પડતા હોય. એમ માન્ય રાખીએ કે પ્રથમ વિધાનાઓ હેઠળ કોઈ વિશિષ્ટ સમાવી લેવાની જોગવાઈના અભાવે આ નિયમો લાગુ ન પડે, તો પણ નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ્સ ઓફ ટેકનોલોજી અધિનિયમની પ્રથમ વિધાનાઓ, જે તમામ નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ્સ ઓફ ટેકનોલોજી પર લાગુ પડે છે અને જે તેની

સત્તાવાર રાજપત્રમાં પ્રકાશનની તારીખ એટલે કે ૨૩ એપ્રિલ, ૨૦૦૮થી અમલમાં આવી છે, તે લાગુ પડશે. તેની કલમ ૨૪માં “કાયમી કર્મચારીઓની સેવાની સામાન્ય શરતો અને નિયમો” બાબત જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. તેમાં જોગવાઈ છે કે સંસ્થાના કાયમી કર્મચારીઓ સી.સી.એસ. (આચરણ) નિયમો, ૧૯૬૪થી શાસિત રહેશે, પરંતુ તેમાં સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમોની લાગુ પડતાની કોઈ નોંધ નથી. ઉપરોક્ત મુજબ ઉલ્લેખિત સી.સી.એસ. (આચરણ) નિયમોના નિયમ ૩૨માં “કામકાજ મહિલાઓના લૈંગિક ઉત્પીડનના પ્રતિબંધ” બાબત જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. તેમાં વધુમાં જોગવાઈ છે કે કોઈપણ સરકારી સેવક કોઈપણ સ્ત્રીના લૈંગિક ઉત્પીડનના કોઈ કૃત્યમાં પ્રવૃત્ત નહીં થાય અને જે સરકારી સેવક કોઈ કાર્યસ્થળનો પ્રભારી હોય તે આવા કાર્યસ્થળે કોઈપણ સ્ત્રી સાથે લૈંગિક ઉત્પીડન ન થાય તે માટે યોગ્ય પગલાં લેશે. સી.સી.એસ. (આચરણ) નિયમોની નિયમ ૩૨ના અર્થક્ષેત્રમાં આવતી લૈંગિક હેરાનગતિની ફરિયાદની તપાસ કરવા માટે વિચારાયેલ ફરિયાદ સમિતિ, સી.સી.એસ. (સી.સી.એસ.) નિયમોની નિયમ ૧૪ની પરંતુક જોગવાઈ મુજબ, આ નિયમોના હેતુઓ માટે શિસ્તપ્રાધિકારી દ્વારા નિયુક્ત તપાસ સત્તાધિકારી ગણાશે અને જો ફરિયાદ સમિતિ દ્વારા ફરિયાદની તપાસ માટે અલગ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી ન હોય, તો સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમો હેઠળ નિર્ધારિત તપાસ પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું આવશ્યક છે. રાષ્ટ્રીય પ્રૌદ્યોગિકી સંસ્થાઓ અધિનિયમના પ્રથમ વિધિઓની કલમ ૨૬ સ્થગન, ૬૬ અને શિસ્તભંગ સંબંધિત કાર્યવાહી માટે જોગવાઈ કરે છે. નિર્દેશકને સંસ્થામાં નિયુક્ત કર્મચારીવર્ગના કોઈ સભ્યને સ્થગિત કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, જ્યારે તેના

વિરુદ્ધ શિસ્તભંગ સંબંધિત કાર્યવાહી વિચારાધીન હોય અથવા બાકી હોય; અથવા જ્યારે કોઈ ફોજદારી ગુનાના સંબંધમાં તેના વિરુદ્ધનો કેસ તપાસ, પૂછપરછ અથવા વિચારણાધીન હોય. નિલંબનના સમયગાળા દરમિયાન, જીવનનિર્વાહ ભથ્થા અંગેની જોગવાઈ પ્રથમ વિધિઓમાં કરવામાં આવેલી છે. મુખ્ય અને ગૌણ દંડો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે, જે કલમ ૨૬ની ઉપકલમ (૫) મુજબ કોઈપણ કર્મચારી પર લાદી શકાય છે. કલમ ૨૬ની ઉપકલમ (૬) એ જોગવાઈ કરે છે કે ઉપર (૫) થી (૮) ખાતે નિર્દિષ્ટ દંડોમાંથી કોઈપણ દંડ કોઈ સ્ટાફ સભ્ય પર લાદતો કોઈ આદેશ તે સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરવામાં આવશે નહીં જે તેની નિમણૂક કરનાર સત્તાધિકારી કરતાં અધિનસ્ત હોય, અને તે પણ ત્યાં સુધી નહીં જ્યાં સુધી તપાસ હાથ ધરવામાં આવી ન હોય અને તે સ્ટાફ સભ્યને આ સંબંધમાં પ્રસ્તાવિત કાર્યવાહી સામે કારણ દર્શાવવાની યુક્તિયુક્ત તક આપવામાં આવી ન હોય.

દંડ લાદતો ડિરેક્ટર દ્વારા પસાર કરાયેલ આદેશથી પીડિત સ્ટાફનો સભ્ય બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ સમક્ષ અપીલ કરશે અને બોર્ડના નિર્ણય વિરુદ્ધ કોઈ અપીલ રહેશે નહીં. પોતાના ઉપર દંડ ફરમાવતો બોર્ડ દ્વારા પસાર કરાયેલ આદેશથી પીડિત સ્ટાફનો સભ્ય વિક્ઝિટર (ભારતના રાષ્ટ્રપતિ) સમક્ષ અપીલ કરવાની હકદાર રહેશે. અપીલ સામેનો આદેશ જેના દ્વારા પડકારવામાં આવે છે તેની નકલ એવો આદેશથી પીડિત સ્ટાફના સભ્યને પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી ત્રણ માસની અંદર કરવામાં ન આવી હોય, તો સમયસર અપીલ દાખલ ન કરી શકવાને પૂરતું કારણ દર્શાવવામાં આવ્યું ન હોય ત્યાં સુધી એવી અપીલ સ્વીકારવામાં આવશે નહીં.

૨૭. આમ, પ્રથમ નિયમાવલીઓ જે જોગવાઈ કરે છે તે એવી છે કે, સ્ટાફના કોઈપણ સભ્ય પર સેવા પરથી બરતરફીનો સમાવેશ કરતી કોઈપણ શિસ્તદંડાત્મક સજા, તપાસ યોજ્યા વિના અને આ બાબતે લેવાયેલી કાર્યવાહી સામે કારણ દર્શાવવાની વાજબી તક તે સ્ટાફ સભ્યને આપવામાં આવ્યા વિના, લાદવામાં નહીં આવે.

૨૮. પ્રતિવાદી-સંસ્થાન તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ.એસ. સંજાણવાલાએ એ બાબત પર ભારપૂર્વક દલીલ કરી છે કે આ પ્રથમ અધિનિયમોમાં સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોની અરજી અંગે કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી અને તેમાં માત્ર તપાસ યોજવાની તેમજ ત્યારબાદ પ્રસ્તાવિત કાર્યવાહી વિરુદ્ધ કારણ દર્શાવવાની વાજબી તક આપવાની જ કલ્પના કરવામાં આવી છે. તેમનો એવો કેસ છે કે તપાસ સત્તા તરીકે કાર્યરત આઈસીસીએ જે કર્યું છે તેને પૂરતું પાલન માનવું જોઈએ અને કોઈપણ રીતે એવું કહી શકાય નહીં કે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો આ કર્મચારીઓ, અર્થાત્ અરજદારો, પર લાગુ પડે છે. પ્રતિવાદી-સંસ્થાનનો એવો કેસ નથી કે તેમણે તપાસને બાજુએ મૂકી દીધી છે અથવા કે તે માટેના કારણો પણ મુદ્દાની સંવેદનશીલતા ધ્યાનમાં રાખીને નોંધવામાં આવ્યા છે. તેથી, આ અદાલતે પ્રથમ તો એ નક્કી કરવું આવશ્યક બને છે કે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો લાગુ પડશે કે નહીં.

૨૯. વર્તમાન મામલામાં, તપાસના ત્યાગ અંગે કોઈ વિશિષ્ટ ઉદ્દેશ ન હોવા છતાં અને પ્રતિવાદી યુનિવર્સિટી સાથે કાર્યરત કર્મચારીઓના મામલે આ નિયમો લાગુ પડતા નથી એવું માન્ય રાખતાં પણ, અરજદારોએ રજૂ કરેલ કુદરતી ન્યાયના

સિદ્ધાંતોના ભંગ અંગેની દલીલમાં કોઈ તત્ત્વ છે કે કેમ.

૩૦. જો પ્રતિવાદી-સત્તાધિકારીએ આઈ.સી.સી. દ્વારા તપાસનો અહેવાલ પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી પસાર કરેલ સસ્પેન્શનનો આદેશ જોવામાં આવે, તો તે નીચે મુજબ છે :

“કાર્યાલય આદેશ :

જ્યારે કે, ઇલેક્ટ્રિકલ એન્જિનિયરિંગ વિભાગના સહ પ્રાધ્યાપક ડૉ. રણજિત રોય વિરુદ્ધ શિસ્તભંગ સંબંધિત કાર્યવાહી બાકી છે, તેથી, સક્ષમ પ્રાધિકાર, કેન્દ્રીય નાગરિક સેવાઓ (વર્ગીકરણ, નિયંત્રણ અને અપીલ) નિયમો, ૧૯૬૫ ના નિયમ ૧૦ ના ઉપનિયમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, ઉપરોક્ત કર્મચારી ડૉ. રણજિત રોય, ઇલેક્ટ્રિકલ એન્જિનિયરિંગ વિભાગના સહ પ્રાધ્યાપકને આજથી (અર્થાત્ ૧૧/૦૨/૨૦૧૫) તાત્કાલિક અસરથી નિલંબન હેઠળ મૂકે છે.

જે સમયગાળા દરમિયાન આ આદેશ અમલમાં રહેશે, તે દરમિયાન તેને નિયમો મુજબ લાગુ પડતા દરે જીવનનિર્વાહ ભથ્થું ચુકવવામાં આવશે.

આથી વધુમાં આદેશ કરવામાં આવે છે કે, જે સમયગાળા દરમિયાન આ આદેશ અમલમાં રહેશે, તે સમયગાળા દરમિયાન ઇલેક્ટ્રિકલ એન્જિનિયરિંગ વિભાગના એસોસિયેટ પ્રોફેસર ડૉ. રણજિત રોય, હસ્તાક્ષરકર્તાની પૂર્વ પરવાનગી મેળવ્યા વગર મુખ્યાલય છોડશે નહીં.”

૩૧. ફેબ્રુઆરીમાં કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી ૧૭, ૨૦૧૫ પ્રતિવાદી-સંસ્થા દ્વારા રજિસ્ટ્રાર, જેમાં અરજદારોને ૧૩ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના આઈ.સી.સી.ના અહેવાલના અનુસંધાનમાં તેમના વિરુદ્ધ યોગ્ય કાર્યવાહી શા માટે ન કરવામાં આવે તે અંગે સ્પષ્ટીકરણ આપવાની તક આપવામાં આવે છે.૩૨.

તારીખ માર્ચ ૦૬, ૨૦૧૫ના રોજ, પ્રતિવાદી-સંસ્થાના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે

તારીખ માર્ચ ૦૪, ૨૦૧૫ના રોજ યોજાયેલી બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સની ૩૯મી બેઠકનો ઉદ્દેશ કરતાં આદેશ પસાર કર્યો, જેમાં સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોના નિયમ ૧૪નો ઉદ્દેશ કરીને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે આઈસીસીનો અહેવાલ યોગ્ય રીતે રચાયેલ તપાસ સત્તાધિકારીના તપાસ અહેવાલ તરીકે ગણવામાં આવે છે. આઈસીસીનો અહેવાલ તારીખ ફેબ્રુઆરી ૧૬, ૨૦૧૫ના રોજ બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા વિચારવામાં આવ્યો હતો. તે અનુસાર, તારીખ ફેબ્રુઆરી ૧૭, ૨૦૧૫ના રોજ અરજદારોને નોટિસ આપવામાં આવી અને અરજદારોને જવાબ આપવા જણાવવામાં આવ્યું. તેને તેના મામલા સંબંધિત પાનાંઓની નકલો પણ પૂરી પાડવામાં આવી હતી. તેનો તારીખ ફેબ્રુઆરી ૨૭, ૨૦૧૫નો જવાબ વિચારવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ તારીખ માર્ચ ૦૩, ૨૦૧૫ની તેની વધુ રજૂઆત, જેમાં તેણે વ્યક્તિગત સુનાવણી માટે વિનંતી કરી હતી, મંજૂર કરવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, તે ક્યારેય વ્યક્તિગત રીતે હાજર રહ્યો નહોતો અને તેથી પ્રતિવાદી-સત્તાધિકારીએ એવું માન્યું કે તેને વિસ્તૃત જવાબ રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવી હતી અને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે તેણે સીસીએસ (કન્ડક્ટ) નિયમોના નિયમ ૩૨ની અર્થમાં દુરાચાર કર્યો હતો. તે અનુસાર, બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે શિસ્તસત્તાધિકારી હોવાને કારણે તેને તાત્કાલિક અસરથી બરતરફ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

૩૩. પ્રતિવાદી-યુનિવર્સિટીના અભિલેખ પરથી જોવામાં આવે તો, બંને મહત્વપૂર્ણ સ્થાનો પર સીસીએસ (કન્ડક્ટ) નિયમોનો ઉદ્દેશ છે. સ્થગનનો આદેશ પણ સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો હેઠળ છે અને આઈસીસીનો અહેવાલ પણ સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોના નિયમ ૧૪ના પરંતુક અનુસાર અર્થઘટિત કરવામાં

આવ્યો છે અને તેને વિધિવત્ રચાયેલ તપાસ સત્તાધિકારી તરીકે માનવામાં આવ્યો છે. તેથી એવું કહી શકાય કે પ્રતિવાદી-સંસ્થાના ધ્યાનમાં પણ તપાસ યોજવાના હેતુસર સમગ્ર સમય દરમિયાન સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો હતા.

૩૪. ઉપર વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવેલ સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોની જોગવાઈ મુજબ, શક્ય તેટલી હદ સુધી સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો ૧૪ અને ૧૫નું પાલન કરવું આવશ્યક છે. પ્રતિવાદીનો સમગ્ર ભાર કલમ ૨૬ ની ઉપકલમ (૬) પર રહ્યો છે, જેમાં તપાસ હાથ ધરવામાં આવ્યા પછી યોગ્ય તક આપવાની જોગવાઈ પણ કરવામાં આવી છે. જ્યારે અધિનિયમ તપાસ હાથ ધરવાની જોગવાઈ કરે છે, ત્યારે તપાસની પ્રક્રિયાને વિગતવાર નક્કી કરતાં અન્ય કોઈ નિયમો ન હોય, તો પ્રતિવાદી-સંસ્થાના પોતાના આચરણ પરથી એવું કહી શકાય કે તેના મામલામાં સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોનું પાલન કરવાનું રહે છે. અને, તેથી, લૅંગિક ઉત્પીડનની ફરિયાદના મામલામાં, જ્યારે ફરિયાદ સમિતિ તપાસ અધિકારી તરીકે કાર્ય કરે છે, ત્યારે ભલે તે આ નિયમો હેઠળ નક્કી કરાયેલ દરેક પગલું શબ્દશઃ કડક અર્થમાં અનુસરે નહીં, છતાં “આ નિયમોમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર શક્ય તેટલી હદ સુધી” એવા શબ્દોને ધ્યાનમાં લેતા, એ જોવાનું આવશ્યક બનશે કે આઈસીસી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસ આ આવશ્યકતાઓને સંતોષે છે કે નહીં.

૩૫. દલીલ માટે એમ માનીએ કે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો પ્રતિવાદી-સંસ્થાના મામલે લાગુ પડતા નથી અને તેના બદલે નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ્સ ઓફ ટેકનોલોજી અધિનિયમ, ૨૦૦૭ ની પ્રથમ વિધિઓમાં માત્ર પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરીને તપાસ યોજવાની જ જોગવાઈ હોય, તો પણ પ્રતિવાદી-

સંસ્થાનું વર્તન પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોની કસોટી પર નક્કી કરવાનું હતું. આવા કોઈ નિયમોની લાગુ પડતાશના અભાવે, સેક્શ્યુઅલ હેરેસમેન્ટ નિયમો, ૨૦૧૩ ના નિયમ ૭ નો વિચાર કરવો આવશ્યક બને છે, જેમાં જાતીય ઉત્પીડનની ફરિયાદના મામલે તપાસ કરવાની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે.

૩૬. સ્વીકાર્ય રીતે, સીસીએસ (સીસીએ) નિયમોમાંના નિયમ ૧૪ માં વિગતવાર દર્શાવ્યા મુજબ તપાસ હાથ ધરવા માટેના પગલાં/ પ્રક્રિયાનું આ મામલે પાલન કરવામાં આવ્યું નથી. આ બાબત પણ વિવાદાસ્પદ નથી કે જાતીય હેરાનગતિ નિયમોના નિયમ ૭ હેઠળ કલ્પાયેલ તપાસની પદ્ધતિનું પણ આઈસીસી દ્વારા પાલન કરવામાં આવ્યું નથી, જેમાં ફરિયાદની સહાયક દસ્તાવેજો સાથેની છ પ્રતો તથા સાક્ષીઓના નામ અને સરનામાં ફરિયાદ સમિતિને આપવામાં આવવાના રહે છે. તે પ્રાપ્ત થયા બાદ, તેની એક પ્રત પ્રતિવાદી-દોષિત કર્મચારીને સાત કાર્યકારી દિવસની અવધિમાં મોકલવાની રહે છે, જે દસ્તાવેજો પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી વધુમાં વધુ ૧૦ કાર્યકારી દિવસની અવધિમાં જવાબ આપશે અને ફરિયાદ અંગેની તપાસ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો અનુસાર કરવામાં આવશે.

૩૭. એ નોંધવું પ્રાસંગિક છે કે સ્ત્રીઓના યૌન ઉત્પીડન અંગે કેટલીક ફરિયાદો પ્રાપ્ત થઈ હતી. પ્રતિવાદી-સંસ્થાએ તા. ફેબ્રુઆરી ૦૬, ૨૦૧૫ના પોતાના આદેશ દ્વારા યૌન ઉત્પીડન અધિનિયમ મુજબ આઈ.સી.સી.ની રચના કરી હતી.

આઈ.સી.સી.એ અરજદારોને દિનાંક ૦૬ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ સેલફોન પરના સંદેશ દ્વારા તેની સમક્ષ હાજર રહેવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. તે અનુસાર, તેઓ આઈ.સી.સી. સમક્ષ હાજર રહ્યા હતા. તેમનો કેસ એવો છે કે આરોપોની પૂર્વજાણ

કચ્છા વિના, આઈ.સી.સી.એ તપાસ શરૂ કરી હતી અને તપાસ દરમિયાન તેમને પીડિતાઓની ઓળખ જાહેર કરવામાં આવી નહોતી. આરોપોના કોઈપણ વિગતો અરજદારોને આપવામાં આવી નહોતી. ફરિયાદની કોઈ નકલ અરજદારોને તામિલ કરવામાં આવી નહોતી. આઈ.સી.સી.એ દિનાંક ૧૩ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ તેની અહેવાલ રજૂ કરીને અરજદારો વિરુદ્ધ ભલામણો કરી હતી. આ દરમિયાન, અરજદારોને ૧૧ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ સસ્પેન્ડ કરવામાં આવ્યા હતા અને આઈ.સી.સી.ના ૧૩ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના અહેવાલના સંદર્ભમાં કથિત ગેરવર્તન બાબતે સંબંધિત દરેક અરજદારને ૧૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ કારણ દર્શાવવાની નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી. તે ૧૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ, જે ઘટનાનંતર સુનાવણી હતી, તામિલ કરવામાં આવી ત્યારે અરજદારોને જાણ કરવામાં આવી હતી કે પ્રસ્તાવિત દંડ વિરુદ્ધ તેઓ જો કોઈ રજૂઆત કરવા ઇચ્છતા હોય તો તે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા વિચારવામાં આવશે. અનુસંધાને, અરજદાર-રણજિત રોયે ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ કારણ દર્શાવવાની નોટિસનો પોતાનો જવાબ દાખલ કર્યો હતો અને ૦૩ માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ વધારાની રજૂઆતો પણ કરી હતી અને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે, જે શિસ્તસંબંધિત સત્તાધિકારી હતો, ૦૪ માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ આદેશ પસાર કર્યો હતો.

૩૮. પ્રતિવાદી-સંસ્થાએ તેના તા. એપ્રિલ ૧૮, ૨૦૧૫ના વધારાના સોગંદનામામાં એવો દાવો કર્યો હતો કે અરજદારો વિરુદ્ધના લૅંગિક ઉત્પીડનના આક્ષેપો માત્ર એક કે બે ફરિયાદો સુધી મર્યાદિત ન હતા. ફરિયાદો વિદ્યાર્થીઓના વિશાળ વર્ગ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. તપાસની કાર્યવાહી દરમિયાન ફરિયાદ

દોષિત વ્યક્તિઓ સાથે વહેંચવામાં આવી હતી. રજૂ થયેલી ફરિયાદની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લેતાં, પ્રતિવાદી-સંસ્થાના પ્રભારી નિયામકે આઈ.સી.સી.ને ત્રણથી ચાર દિવસની અંદર તપાસ પૂર્ણ કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો. પ્રતિવાદી તરફથી વધુમાં આ દલીલ કરવામાં આવે છે કે અરજદારો આઈ.સી.સી. સમક્ષ હાજર રહ્યા હતા અને તેમને પોતાનો મામલો રજૂ કરવાની તથા આક્ષેપોનો પ્રતિવાદ કરવાની તક આપવામાં આવી હતી. તપાસ અહેવાલના પ્રતિસાદરૂપે રજૂ કરવામાં આવેલ વિગતવાર જવાબથી સૂચિત થાય છે કે શિસ્તભંગી કર્મચારીને ફરિયાદોની પ્રકૃતિ વિશે તેમજ આક્ષેપો કરનાર ફરિયાદીઓની ઓળખ વિશે સંપૂર્ણ જાણ હતી. બંને અરજદારોએ કારણ દર્શાવો નોટિસનો જવાબ આપ્યો છે અને તપાસ અહેવાલના દરેક આક્ષેપ અને નિષ્કર્ષ અંગે વિગતવાર પ્રતિભાવ આપ્યો છે અને તેથી જોરદાર રીતે દલીલ કરવામાં આવે છે કે પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પૂરતું પાલન કરવામાં આવ્યું છે.

૩૯. પ્રતિવાદી દ્વારા પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોના પાલન અંગે ઉઠાવવામાં આવેલ આ પૈકી કોઈપણ દલીલ અદાલતને માન્ય થતી નથી, કારણ કે આ અદાલતે આઈ.સી.સી.ના અહેવાલ, હકીકતો અંગેના નિષ્કર્ષો તથા ભલામણોનું અવલોકન કર્યું છે. આઈ.સી.સી.ના અહેવાલની નકલ આપ્યા બાદ અરજદારો દ્વારા વિગતવાર જવાબ આપવામાં આવ્યો છે. નિર્વિવાદ રીતે, આ તબક્કો એ છે કે તપાસ સત્તાધિકારીએ પોતાના અહેવાલમાં અરજદારો વિરુદ્ધ નિષ્કર્ષ નોંધ્યા પછીનો છે, જ્યારે એવો અવસર મોટી સજા લાદવા પૂર્વે શિસ્તાત્મક સત્તાધિકારી દ્વારા આપવામાં આવવાનો હોય છે. સ્પષ્ટ છે કે, જ્યારે અહેવાલની નકલ આપવામાં આવી હોય,

ત્યારે તે વિભાગીય તપાસ હાથ ધરાયા પછી જ આપવામાં આવી હોવી જોઈએ અને નિયમો હેઠળ કલ્પાયેલ મુજબ અરજદારોને યોગ્ય અવસર આપવામાં આવ્યો હતો એવું માનવા માટે કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ નથી. ઘટનાઓનો ક્રમ જોવામાં આવે, તો તે ન તો સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમોના નિયમ ૧૪ હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું, શક્ય તેટલી હદ સુધી, અનુસરણ ગણાવી શકાય અને ન તો લૅંગિક ઉત્પીડન નિયમોના નિયમ ૭નું પાલન ગણાવી શકાય. આ જોગવાઈઓને અવગણીને પણ, જો વિભાગીય તપાસના કેસમાં માત્ર પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનો જ વિચાર કરવામાં આવે, તો પણ એવું કહી શકાય કે તપાસ સમિતિનો અહેવાલ અંતિમરૂપે નિશ્ચિત કરવામાં આવે તે પહેલાં અરજદાર-દોષિત કર્મચારીઓને અવસર આપવો આવશ્યક હતો. આ અદાલત આ હકીકતથી સચેત છે કે વર્તમાન કેસમાં યુનિવર્સિટીના ઘણા યુવા વિદ્યાર્થીઓ અને મહિલા કર્મચારીઓ સંકળાયેલા છે. કેમ્પસમાં આ કારણે ભારે હંગામો પણ સર્જાયો હતો, પરંતુ માત્ર તે જ કારણે આ અદાલત પ્રતિવાદી-સંસ્થાની કાર્યવાહીને ચથાવત્ રાખી શકે તેમ નથી. આઈ.સી.સી.ની તાત્કાલિકતા અંગેની આવશ્યકતા એવી નથી કે જેને પ્રશ્નાસ્પદ ગણાવી શકાય અથવા શંકાસ્પદ માનવામાં આવે. દ્વૂત તપાસનો અર્થ ઉતાવળી તપાસ નથી થતો, અને ન તો તે નિયમોમાં નિર્ધારિત તપાસ કરવાની મૂળભૂત પદ્ધતિઓનું પાલન ન કરવા માટે પરવાનગી આપે છે. જે રીતે તપાસ હાથ ધરવામાં આવી છે તે ઘણું અપૂર્ણ અને અસંતોષકારક જણાય છે. કોઈપણ આક્ષેપો અથવા વિવાદિત હકીકતોના પ્રશ્નોમાં પ્રવેશ કર્યા વગર, જ્યારે નોંધપોથીમાંથી સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવે છે કે તપાસ હાથ ધરવામાં પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન થયું

છે, ત્યારે આ અદાલત, વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, લેખાધિકારનો ઉપયોગ કરીને પડકારાયેલ બરતરફીના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવા બાધ્ય બને છે.

અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) હેઠળ તપાસનો ત્યાગ કરવાનો પ્રશ્ન :

૪૦. આ અદાલતે પ્રતિવાદી-સંસ્થાન તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સંજાણવાલાને વિશિષ્ટ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો કે તપાસનો ત્યાગ કરવા માટે કોઈ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો કે કેમ, અને તેમનો સ્પષ્ટ જવાબ નકારમાં હતો. આ અદાલત સચેત છે કે અપવાદરૂપ પરિસ્થિતિઓમાં બંધારણીય જોગવાઈ શિસ્તકારી સત્તાધિકારીને તપાસની કાર્યવાહીમાંથી મુક્તિ આપવા પરવાનગી આપે છે, છતાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) ના બીજા ઉપબંધની કલમ (બી) હેઠળ આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરીને જો કોઈ આદેશ પસાર કરવામાં આવે, તો તે ન્યાયિક પરિક્ષણને આધીન રહેશે. આ વિષય પરનો નિર્ણય તુલસીરામ પટેલ (ઉપરોક્ત) ના પ્રકરણમાં છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧ અંગે તેના મૂળ સ્વરૂપમાં ચર્ચા કરી છે. ત્યારબાદ, ૧૯૫૬ ના ૧૫મા સુધારા અને ૧૯૭૬ ના ૪૨મા સુધારાથી પ્રતિસ્થાપન કરવામાં આવ્યું હતું અને સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે મૂળ તથા સુધારાયેલા અનુચ્છેદ ૩૧૧ પરથી એ નોંધાઈ શકે છે કે મૂળ અનુચ્છેદ ૩૧૧ માં માત્ર કલમ (૧) જ અપરિવર્તિત રહી છે, જ્યારે બાકી બંને કલમો બંધારણીય સુધારાને આધીન કરવામાં આવી છે. આ સ્પષ્ટ કારણોસર કે ત્યારપછીના સુધારાથી પ્રતિસ્થાપિત કરાયેલ કલમ (૨) સાથે કલમ (૩) ને સંપૂર્ણપણે સુસંગત બનાવવામાં આવે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે અનુચ્છેદ ૩૧૧ ની કલમ (૨) બીજા ઉપબંધના પ્રારંભિક શબ્દો “.. .. આ કલમ

લાગુ પડશે નહીં” દ્વારા સ્પષ્ટપણે તેના લાગુ પડવાને બાદ કરે છે અને તે શબ્દો સમાન જ રહ્યા છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું કે અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) ના બીજા ઉપબંધ દ્વારા ઓડી ઓલ્ટરમ પાર્ટમનો નિયમ સ્પષ્ટપણે બાદ કરવામાં આવ્યો હોવાથી, બંધારણીય જોગવાઈએ જે તપાસને સ્પષ્ટપણે પ્રતિબંધિત કરી છે તે જ તપાસને ફરી એક વાર કોઈ પરોક્ષ માર્ગથી પુનઃપ્રવેશ કરાવવા માટે કોઈ અવકાશ રહેતો નથી. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે અને નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે કે બીજો ઉપબંધ જાહેર નીતિ પર આધારિત છે અને જાહેર હિત તથા લોકહિત માટે છે, અને અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) માં તેનો સમાવેશ કરનાર બંધારણ નિર્માતાઓ એ નક્કી કરવા માટે સર્વોત્તમ વ્યક્તિઓ હતા કે આવી અપવર્જનકારી જોગવાઈ તે પરિસ્થિતિમાં હોવી જોઈએ કે જેમાં આ જોગવાઈ લાગુ થવાની હોય.

૪૧. સાઉથર્ન રેલવે ઓફિસર્સ એસોસિયેશનના કેસમાં (ઉપરોક્ત), વિચારાધીન પ્રશ્ન એ હતો કે શિસ્તાધિકારી દ્વારા બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) ના બીજા પ્રાવધાનની કલમ (બી) તથા રેલવે સેવકો (શિસ્ત અને અપીલ) નિયમો, ૧૯૬૮ ના નિયમ ૧૪(૨) માં જોગવાઈ મુજબ કોઈપણ તપાસ કર્યા વિના દોષિત કર્મચારી ઉપર દંડ લાદવો ન્યાયસંગત હતો કે નહીં. આ ઘટનામાં કેટલાક રેલવે કર્મચારીઓ સંકળાયેલા હતા, જેઓ પર નિવૃત્તિ સમયે પોતાના વતન જવા જઈ રહેલા એક રેલવે અધિકારી સાથે ગાળો બોલવાનો, ધમકી આપવાનો અને મારપીટ કરવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ઘટના તે જ રેલવે સ્ટેશન પર **બની** હતી, જ્યાંથી તે અધિકારીએ ટ્રેનમાં ચડવાનું હતું. તેમને વિદાય આપવા રેલવે સ્ટેશન પર આવેલા અન્ય અધિકારીઓને પણ ધમકી આપવામાં આવી હતી. શિસ્તસંબંધી

સત્તાધિકારીએ એવું ઠરાવ્યું હતું કે દોષિત કર્મચારીઓએ હિંસા, અશિસ્ત અને આદેશઅવહેલનાનું વાતાવરણ ઊભું કર્યું હતું અને તપાસ યોજવી વાજબી રીતે વ્યવહાર નહોતી, અને તેથી તેમને સેવામાથી બરતરફ કરવામાં આવ્યા હતા. વડી અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે તપાસ યોજ્યા વિના બરતરફીની સજાનું આદેશન લાદવું કાયદા મુજબ ખોટું હતું. સર્વોચ્ચ અદાલતે આ આધાર પર અપીલો મંજૂર કરી હતી કે નોંધાયેલા કારણો સુસંગત અને પૂરતા હોવા આવશ્યક છે. શિસ્તપ્રધાન સત્તાધિકારીએ આત્મલક્ષી સંતોષ પર પહોંચવું આવશ્યક છે, જેમાં હેતુ મનમાનો હોઈ શકતો નથી અને તે વાસ્તુનિષ્ઠતા પર આધારિત હોવો જોઈએ.

૪૨. સર્વોચ્ચ અદાલતે રીના રાની (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં તેવા પ્રકરણ પર વિચારણા કરી હતી જેમાં કલમ ૩૧૧(૨) ના દ્વિતીય પરંતુકની કલમ (બી) નો અવલંબ લઈને તપાસ વિના બરતરફી કરવામાં આવી હતી. અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું છે કે બરતરફી આદેશમાં કલમ ૩૧૧(૨) ના દ્વિતીય પરંતુકની કલમ (બી) નો અવલંબ લેવા માટેના કારણો દર્શાવવાની આવશ્યકતા છે. જ્યારે બરતરફી આદેશમાં એ કારણો દર્શાવવામાં આવ્યા હતા કે નિયમિત વિભાગીય તપાસ યોજવી શા માટે યુક્તિપૂર્ણ રીતે વ્યવહાર નહોતી, ત્યારે તેને અપૂરતું માનવામાં આવ્યું હતું. અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું છે કે એવી પરિસ્થિતિઓ, જેમાં તપાસ કરવી અશક્યપ્રાય અથવા અવ્યવહાર છે એવો નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકાય, તે વિવિધ હોઈ શકે છે અને તેને કોઈ એક નક્કર બંધાયેલ સૂત્રમાં બાંધી શકાય નહીં. સંતોષની વૈધતા તપાસતી વખતે દરેક કેસની હકીકતો ધ્યાનમાં લેવાની રહેશે અને લાગુ પાડવાનો ધોરણ એક યુક્તિપૂર્ણ વ્યક્તિનો હોવો જોઈએ. સર્વોચ્ચ અદાલતે તુલસીરામ પટેલ (ઉપરોક્ત)

ના કેસના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરીને નિર્ધારિત કર્યું કે કલમ ૩૧૧(૨) ના દ્વિતીય પરંતુકની કલમ (બી) ના અમલ માટે પૂર્વશરત એ છે કે શિસ્તપ્રધાન સત્તાધિકારીને એવો સંતોષ થયો હોય કે કલમ ૩૧૧(૨) હેઠળ કલ્પિત ‘તપાસ’ યોજવી યુક્તિપૂર્ણ રીતે વ્યવહારુ નથી. શું વસ્તુ ‘યુક્તિપૂર્ણ રીતે વ્યવહારુ નથી’ એવા અર્થમાં આવશે તે અંગેનો વિગતવાર ઉલ્લેખ તે ચુકાદામાં કરવામાં આવ્યો છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે આ પ્રમાણે નિર્ધારિત કર્યું છે :

“૯. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. તુલસીરામ પટેલ, (૧૯૮૫) ૩ એસસીસી ૩૯૮ માં, બંધારણીય ખંડપીઠે કલમ ૩૧૧ ના બીજા પરંતુકની ઉપકલમો (એ), (બી) અને (સી) ના વ્યાપ પર વિચાર કર્યો હતો. ઉપકલમ (બી) સાથે વ્યવહાર કરતાં, મેડોન, જે., જેઓ બંધારણીય ખંડપીઠના બહુમતી મત માટે બોલ્યા હતા, તેમણે આ રીતે નોંધ્યું હતું :

(એસસીસી પૃષ્ઠ ૫૦૩૦૬, પરિષ્દ ૧૩૦ અને ૧૩૩૧૩૫)

“૧૩૦. કલમ (બી) ના અમલ માટેની પૂર્વશરત એ છે કે શિસ્ત સત્તાધિકારીને એવો સંતોષ થયો હોવો જોઈએ કે અનુચ્છેદ ૩૧૧ ની ઉપકલમ (૨) દ્વારા કલ્પિત તપાસ યોજવી “વાજબી રીતે વ્યવહાર્ય નથી”. નોંધ લેવા જેવી બાબત એ છે કે વપરાયેલા શબ્દો “વાજબી રીતે વ્યવહાર્ય નથી” એવા છે, “અવ્યવહાર્ય” એવા નથી. ઓક્સફોર્ડ અંગ્રેજી શબ્દકોશ મુજબ “વ્યવહાર્ય” નો અર્થ “અમલમાં મૂકી શકાય તેવી, કાર્યરૂપે હાથ ધરવા યોગ્ય, અસરકારક રીતે કરવામાં આવી શકે તેવી, પૂર્ણ કરી શકાય તેવી અથવા કરવામાં આવી શકે તેવી; શક્ય” એવો થાય છે. વેબસ્ટર્સ થર્ડ ન્યૂ ઇન્ટરનેશનલ ડિક્શનરીમાં “વ્યવહાર્ય” શબ્દનો અર્થ અન્ય બાબતો ઉપરાંત “અમલમાં મૂકી શકાય તેવું અથવા કરી શકાય તેવું; અમલમાં મૂકી શકાય, કરી શકાય અથવા પૂર્ણ કરી શકાય એવું; શક્ય” એવો આપવામાં આવ્યો છે. વધુમાં, વપરાયેલા શબ્દો “વ્યવહાર્ય નથી” એવા નહીં પરંતુ “વાજબી રીતે વ્યવહાર્ય નથી” એવા છે.

વેબસ્ટર્સ થર્ડ ન્યૂ ઇન્ટરનેશનલ ડિક્શનરીમાં "વાજબી રીતે" શબ્દનો અર્થ "વાજબી રીતે; પૂરતી હદ સુધી" એવો આપવામાં આવ્યો છે. તેથી, તપાસ યોજવી વ્યવહાર્ય હતી કે નહોતી તેનો નિર્ણય એ સંદર્ભમાં કરવો જરૂરી છે કે તે વાજબી રીતે વ્યવહાર્ય હતી કે નહીં. કલમ (બી) માટે સંપૂર્ણ અથવા નિરપવાદ અવ્યવહાર્યતા જરૂરી નથી. જરૂરી એ છે કે પ્રચલિત પરિસ્થિતિનો વાજબી દૃષ્ટિકોણ અપનાવતો એક વાજબી માણસ જે અભિપ્રાય બનાવે તે મુજબ તપાસ યોજવી વ્યવહાર્ય ન હોય. કયા કયા પ્રસંગોમાં તપાસ યોજવી વાજબી રીતે વ્યવહાર્ય ન ગણાય તેની પૂર્ણ યાદી આપવી શક્ય નથી, તેમ છતાં ઉદાહરણરૂપ કેટલીક પરિસ્થિતિઓ દર્શાવી શકાય. જ્યાં સરકારી કર્મચારી, ખાસ કરીને પોતાના સાથીદારો મારફતે અથવા તેમની સાથે મળી, પોતાના વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનારા સાક્ષીઓને બદલો લેવાના ભયથી એટલા આતંકિત, ધમકાવતો અથવા ભયભીત કરતો હોય કે તેઓ સાક્ષી આપવા અસમર્થ બને, અથવા જ્યાં સરકારી કર્મચારી સ્વયં અથવા અન્ય સાથે મળી કે અન્ય મારફતે શિસ્ત સત્તાધિકારી અથવા તેના પરિવારના સભ્યોને ધમકાવે, ડરાવે અને આતંકિત કરે જેથી તે તપાસ યોજવાથી અથવા યોજવાનો આદેશ આપવાથી ભયભીત થાય, ત્યાં તપાસ યોજવી વાજબી રીતે વ્યવહાર્ય ન ગણાય. તેવી જ રીતે, જ્યાં હિંસાનું વાતાવરણ અથવા સામાન્ય અશિસ્ત અને આદેશઅનાદરનું પ્રાબલ્ય હોય, ત્યાં પણ તપાસ યોજવી વાજબી રીતે વ્યવહાર્ય ન ગણાય, અને આવી સ્થિતિ ઊભી કરવામાં સંબંધિત સરકારી કર્મચારી પક્ષકાર હતો કે નહોતો તે બાબત અગત્યની નથી. આ સંદર્ભમાં, આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે સંખ્યાબળ દબાણ પણ કરે છે અને ભય પણ પેદા કરે છે, જ્યારે એક વ્યક્તિ એકલો એમ ન કરી શકે. તપાસ યોજવાની વાજબી વ્યવહાર્યતા એ શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા કરવાનું મૂલ્યાંકનનો વિષય છે. આવી સત્તા સામાન્ય રીતે સ્થળ પર જ હોય છે અને શું બની રહ્યું છે તેની તેને જાણ હોય છે. આ જ કારણસર અનુચ્છેદ ૩૧૧ ની ઉપકલમ (૩) આ પ્રશ્ન બાબતે શિસ્ત સત્તાધિકારીના નિર્ણયને અંતિમ

બનાવે છે. શિસ્ત સત્તાધિકારી પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં કે તે સહેલાઈથી અથવા મનસ્વી રીતે અથવા કોઈ ગૂઢ હેતુસર અથવા માત્ર તપાસ યોજવાનું ટાળવા માટે અથવા કારણ કે સરકારી કર્મચારી વિરુદ્ધ વિભાગનો મામલો નબળો છે અને નિષ્ફળ જવાનો છે, એટલા માટે શિસ્ત તપાસથી મુક્તિ આપે. અનુચ્છેદ ૩૧૧(૩) દ્વારા શિસ્ત સત્તાધિકારીના નિર્ણયને આપવામાં આવેલી અંતિમતા, ન્યાયિક પુનર્વલોકનની અદાલતની સત્તા સુધી મર્યાદિત નથી, અને આવા પ્રસંગે અદાલત તપાસમાંથી મુક્તિ આપતો આદેશ તેમજ તેના અનુસંધાને દંડ લાદતો આદેશ બંને રદ કરશે. અર્જુન ચૌબે વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૮૪) ૩ એસ.સી.આર. ૩૦૨ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૮૪ એસ.સી. ૧૩૫૬) નો કેસ આ બાબતમાં યોગ્ય ઉદાહરણ છે. તે કેસમાં, અપીલકર્તા વારાણસી ખાતે નોર્ધર્ન રેલવેના ચીફ કમર્શિયલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટના કાર્યાલયમાં વરિષ્ઠ લિપિક તરીકે કાર્યરત હતો. સિનિયર કમર્શિયલ ઓફિસરે અપીલકર્તાને પત્ર લખીને ગંભીર અશિસ્તના બાર આરોપો બાબતે, જેમાંથી બહુ ભાગ ડેપ્યુટી ચીફ કમર્શિયલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સંબંધિત હતા, તેનો ખુલાસો રજૂ કરવા કહ્યું. અપીલકર્તાએ પોતાનો ખુલાસો રજૂ કર્યો અને બીજા ૪ દિવસે ડેપ્યુટી ચીફ કમર્શિયલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટે અપીલકર્તાને બીજી નોટિસ આપી કે તેનો ખુલાસો વિશ્વસનીય નથી અને તે આરોપો અંગે ખુલાસો આપવા તેને વધુ એક તક આપવામાં આવે છે. અપીલકર્તાએ વધુ ખુલાસો રજૂ કર્યો, પરંતુ બીજા ૪ દિવસે ડેપ્યુટી ચીફ કમર્શિયલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટે એ આધારે તેને બરતરફ કરવાનો આદેશ કર્યો કે તેને સેવામાં રાખવો યોગ્ય નથી. આ અદાલતે એવો ઠરાવ કરતાં આ આદેશ રદ કર્યો કે બાર આરોપોમાંથી સાત આરોપો ડેપ્યુટી ચીફ કમર્શિયલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાથે અપીલકર્તાના વર્તન સંબંધિત હતા, જે પોતે જ શિસ્ત સત્તાધિકારી હતો, અને જો તપાસ યોજાત, તો વિભાગનો મુખ્ય સાક્ષી ડેપ્યુટી ચીફ કમર્શિયલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ પોતે જ હોત, જેના પરિણામે એ જ વ્યક્તિ મુખ્ય આક્ષેપકર્તા, મુખ્ય સાક્ષી અને સાથે સાથે મામલાનો નિર્ણયકર્તા બની

જત. ક્ષક્ષક્ષ ક્ષક્ષક્ષ ૧૩૩. બીજા પ્રાવધાનની કલમ (બી) ના વિધિસર અમલ માટે બીજી આવશ્યક શરત એ છે કે શિસ્ત સત્તાધિકારીએ અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) દ્વારા કલ્પિત તપાસ યોજવી વાજબી રીતે વ્યવહાર્ય ન હતી તે અંગે થયેલા પોતાના સંતોષના કારણો લેખિતમાં નોંધવા જોઈએ. આ એક બંધારણીય ફરજ છે અને જો આવા કારણો લેખિતમાં નોંધવામાં ન આવ્યા હોય, તો તપાસમાંથી મુક્તિ આપતો આદેશ તથા તેના અનુસંધાને કરવામાં આવેલ દંડનો આદેશ બંને શૂન્ય અને બંધારણવિરુદ્ધ ગણાશે.

૧૩૪. તપાસ છોડવાની બાબતે કારણો લખિતરૂપે નોંધવાનું દંડ લાદતો આદેશ પસાર કરવા પહેલાં જ થવું આવશ્યક છે, તે સ્પષ્ટ છે. તેથી તપાસ છોડવાનું કારણ અંતિમ આદેશમાં અનિવાર્ય રીતે દર્શાવવું જરૂરી નથી. સામાન્ય રીતે, કારણો અલગથી નોંધવામાં આવે અને ત્યારબાદ ક્યો દંડ લાદવો તે પ્રશ્ન પર વિચારણા કરીને દંડ લાદતો આદેશ પસાર કરવામાં આવે. તેમ છતાં, અંતિમ આદેશ પસાર કરતાં પહેલાં કારણો લખિતરૂપે નોંધાયા નહોતાં અને પછીથી બનાવટરૂપે ઊભા કરવામાં આવ્યા હતા એવી આક્ષેપોને ટાળવા માટે, અંતિમ આદેશમાં જ કારણો નોંધવામાં આવે તે વધુ યોગ્ય રહેશે. તપાસ છોડવાનું કારણ વિગતવાર વિગતો ધરાવતું હોવું જરૂરી નથી, પરંતુ તે કારણ અસ્પષ્ટ ન હોવું જોઈએ અથવા માત્ર બીજા પરંતુકની કલમ (બી) ની ભાષાની જ પુનરુક્તિ ન હોવી જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, શિસ્તપ્રાધિકારી માત્ર એટલું જ કહે કે તે આ બાબતે સંતુષ્ટ હતો કે કોઈ તપાસ કરવી ચુકિતસંગત રીતે શક્ય નહોતી, તો તે કલમ (બી) ની આવશ્યકતાનું પાલન ગણાશે નહીં. ક્યારેક પરિસ્થિતિ એવી હોઈ શકે કે તપાસ છોડવા માટેના વિગતવાર કારણો આપવાનું ચુકિતસંગત રીતે શક્ય ન હોય. તેમ છતાં, માત્ર એટલા કારણો જ આદેશ આપોઆપ અમાન્ય **બની** જતો નથી. દરેક મામલાનો તેના પોતાના ગુણદોષના આધારે તથા તેના પોતાના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના પ્રકાશમાં નિર્ણય કરવો જરૂરી છે. ૧૩૫. જોરશોરથી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જો અંતિમ આદેશમાં કારણો નોંધવામાં આવ્યા ન હોય, તો સંબંધિત સરકારી

સેવકને તે કારણો જણાવવા જરૂરી છે જેથી તે વિભાગીય અપીલમાં અથવા કાયદાની અદાલત સમક્ષ તે કારણોની માન્યતાને પડકારી શકે અને કારણો ન જણાવવામાં આવે તો આદેશ અમાન્ય બની જાય. આ દલીલ પણ સ્વીકારવામાં આવી શકે તેમ નથી. ખંડ (બી) માંની બંધારણીય આવશ્યકતા એ છે કે તપાસથી મુક્તિ આપવાના કારણો લેખિતરૂપે નોંધવામાં આવવા જોઈએ. તે કારણ સરકારી સેવકને જણાવવાની કોઈ ફરજ નથી. અનુચ્છેદ ૩૧૧ ના ખંડ (૩) મુજબ આ મુદ્દે શિસ્તપ્રાધિકારીનો નિર્ણય અંતિમ ગણવામાં આવ્યો હોવાથી, આ પ્રશ્ન વિભાગીય અપીલ, પુનરાવલોકન અથવા સમીક્ષામાં ઉઠાવી શકાય તેમ નથી. કારણોને લેખિતરૂપે નોંધવાની ફરજ ખંડ (બી) માં એ હેતુથી રાખવામાં આવી છે કે શિસ્તપ્રાધિકારીના ઉચ્ચ અધિકારીઓ એ મૂલવી શકે કે આવી સત્તાએ ખંડ (બી) હેઠળની પોતાની સત્તાનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કર્યો હતો કે નહિ, જેથી બઢતી વગેરેના હેતુસર તે અધિકારીની કામગીરી અને ક્ષમતાનો અંદાજ કરી શકાય. તેમ છતાં, તપાસથી મુક્તિ આપવાના પોતાના કારણો સરકારી સેવકને જણાવવા શિસ્તપ્રાધિકારી માટે વધુ યોગ્ય રહેશે, કારણ કે આવી જાણથી પછીથી કારણો ઘડવામાં આવ્યા હોવાનો આક્ષેપ થવાની શક્યતા દૂર થશે. તેથી સરકારી સેવકને અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતનો, અથવા યોગ્ય પ્રસંગે અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ સર્વોચ્ચ અદાલતનો દરવાજો ખટખટાવવાની સગવડ પણ મળશે. જો કારણો સરકારી સેવકને જણાવવામાં ન આવે અને મામલો અદાલતમાં આવે, તો અદાલત કારણો રજૂ કરવા અને સરકારી સેવકને પૂરા પાડવા માટે દિશાનિર્દેશ આપી શકે છે; અને જો છતાં પણ તે રજૂ ન કરવામાં આવે, તો એવી અનુમાનધારણા કરવી જોઈએ કે કારણો લેખિતરૂપે નોંધવામાં આવ્યા નહોતા અને ત્યારબાદ પડકારાયેલ આદેશ અમાન્ય ઠરશે. તેમ છતાં, લેખિત કારણો રજૂ ન કરવાની બાબતે સંતોષકારક સમજૂતી આપવામાં આવે તો આવી અનુમાનધારણાનું ખંડન કરી શકાય. ”

૪૩. સર્વોચ્ચ અદાલતે અપીલ મંજૂર કરતાં એવું ઠરાવ્યું છે કે તેનાથી સક્ષમ

સત્તાધિકારીને અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કાયદા મુજબ કાર્યવાહી કરવામાં અવરોધ થતો નથી, તેમ છતાં, તે જ બાબતને શિસ્તભંગ સંબંધિત કાર્યવાહી ચલાવવા માટેના આદેશરૂપે પણ માનવામાં આવી શકશે નહીં.

૪૪. સર્વોચ્ચ અદાલતે રિસાલ સિંહ (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં, પોલીસ વિભાગમાં સેવા આપતા અપીલકર્તા, જે સહાયક ઉપનિરીક્ષક હતા, તેમના કેસ પર વિચાર કર્યો હતો, જેમને કલમ ૩૧૧(૨) ના બીજા ઉપબંધની જોગવાઈના ખંડ (બી) નો આશ્રય લઈને તપાસ વિના બરતરફ કરવામાં આવ્યા હતા. આક્ષેપો ટેલિવિઝન ચેનલ પર થયેલા સ્ટિંગ ઓપરેશનમાં ભ્રષ્ટાચાર સંબંધિત હતા. વડી અદાલતે બરતરફીના આદેશ સાથે સહમતિ દર્શાવી હતી અને સર્વોચ્ચ અદાલતે મૂળભૂત તથ્યોની મૂલવણી કરતાં ઠરાવ્યું હતું કે, તપાસમાંથી મુક્તિ આપતો આદેશ પસાર કરતી વખતે કારણો દર્શાવવામાં ન આવ્યું, જ્યારે અન્યથા તે આવશ્યક હોય, તો નિશ્ચિતપણે તેવી કાર્યવાહી અમાન્ય બનાવે છે. તેથી, તે આદેશ સંપૂર્ણપણે અસ્થિર માનવામાં આવ્યો હતો અને તેને રદ કરવામાં આવ્યો હતો. આવું કરતાં સર્વોચ્ચ અદાલતે તુલસીરામ પટેલ (ઉપરોક્ત), જસવંત સિંહ (ઉપરોક્ત) તેમજ રીના રાણી (ઉપરોક્ત) ના કેસોમાં થયેલા નિર્ણયોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

૪૫. સુખદેવ સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો વધુ એક નિર્ણય પણ ઉલ્લેખને પાત્ર છે. આ નિશ્ચિતપણે ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કમિશન (ઓએનજીસી), લાઈફ ઇન્શ્યોરન્સ કોર્પોરેશન (એલઆઈસી) અને ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ફાઈનાન્સ કોર્પોરેશન (આઈએફસી) ના કર્મચારીઓ સંબંધિત હતો, જે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં સત્તાધિકારીઓ છે. આ નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ

અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે તેમના કર્મચારીઓ કાયદેસર દરજ્જો ધરાવે છે અને જ્યારે તેમની બરતરફી અથવા હટાવટ કાયદેસરની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવે ત્યારે તેઓ સેવામાં હોવાનું જાહેર કરાવવાના હકદાર છે. વધુમાં, અદાલતે એવું પણ ઠરાવ્યું કે નિયમ અને વિનિયમ વચ્ચે કોઈ વિશિષ્ટ ભેદ નથી, કારણ કે બંને કાયદા દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓ હેઠળનું અધિનસ્ત વિધાન છે. તમામ સત્તાધિકારીઓ ઉપર કાયદા મુજબ અધિકારીઓ તથા અન્ય કર્મચારીઓની ફરજો, આચરણ અને સેવા શરતોના હેતુસર વિનિયમો બનાવવાની ફરજ છે, જે કાયદેસર સત્તાધિકારીઓ પર બાંધધરીરૂપ જવાબદારી મૂકે છે. કોઈપણ વિરુદ્ધે અદાલતો દ્વારા નિયમો અને વિનિયમોના ભંગથી થયેલી કાર્યવાહી અમાન્ય ઠરાવતી જાહેરાતના કાનૂની પ્રતિબંધ દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવશે. અદાલતે વધુમાં એવું પણ ઠરાવ્યું કે જ્યારે કાયદેસરની સત્તાઓ હેઠળ લેવાયેલા નિર્ણયથી કોઈ વ્યક્તિના હકો પ્રભાવિત થાય, ત્યારે અદાલત સ્વાભાવિક ન્યાયના નિયમોનું પાલન કરવાની ફરજ તથા કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલા નિયમો અને વિનિયમોના પાલનની આવશ્યકતા અસ્તિત્વમાં છે એવો અનુમાન કરશે.

૪૬. દીનબંધુ બેહેટા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપેલ નિર્ણયમાં પણ આ પાસું પુનઃ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં બરતરફીનો આદેશ પ્રશ્નાધીન બનાવવામાં આવ્યો હતો, જે ચુકિતસંગત રીતે વ્યવહાર ન હોવાનું કારણ દર્શાવી તપાસને બાજુ પર રાખીને પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આવું કરતાં અદાલતે, નિશ્ચિતરૂપે, એવું ઠરાવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત ખામીના પરિણામે બરતરફીના આદેશો રદ કરવામાં આવે તો પણ, તે આક્ષેપિત દુરાચરણ અંગે તપાસ હાથ ધરવા

અને આવી તપાસના પરિણામ પર આધારિત જરૂરી અનુસંગિક કાર્યવાહી કરવાની સત્તાથી પ્રાધિકરણને વંચિત કરતી નથી. દીર્ઘ સમયગાળો વીતી જવાના કારણે, અદાલતે એવી તપાસ ત્વરિત રીતે હાથ ધરવા પણ નિર્દેશ કર્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે અપીલ મંજૂર કરતી વખતે ઉપયોગમાં લીધેલા શબ્દો લાભપ્રદ રીતે પુનઃઉચ્ચારવા યોગ્ય છે, જે નીચે મુજબ છે :

૩. ઉપરોક્ત ખામીના પરિણામે બરતરફીના આદેશો રદ કરવામાં આવે છે, તેનાથી અપીલકર્તાને કથિત દુર્વર્તન અંગે તપાસ હાથ ધરવાની તથા તે તપાસના પરિણામના આધારે જરૂરી અનુસંગિક પગલાં લેવાની સત્તાથી વંચિત થવું પડતું નથી, તે સ્પષ્ટ છે. પાછળના વેતન સાથે પુનર્નિયુક્તિનો નિર્દેશ આપતાં ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આ પાસું નજરચૂકી ગયેલું જણાય છે. તેથી, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશના આ ભાગને રદ કરવો આવશ્યક છે. ટ્રિબ્યુનલના આ વધુ નિર્દેશને રદ કરતાં અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે અપીલકર્તાને દુર્વર્તનના આક્ષેપો અંગે તપાસ હાથ ધરવા અને તે તપાસના પરિણામના આધારે જરૂરી અનુસંગિક આદેશો પસાર કરવા માટે ખુલ્લું છે. તે તપાસનું અંતિમ પરિણામ નક્કી કરશે કે પ્રતિવાદીઓ કઈ રાહત મેળવવા હકદાર બનશે, જો કોઈ હોય તો, અને તે પણ સમગ્ર અવધિ માટેના ચુકવણાં બાબતે, જો કોઈ હોય તો.

૪૭. આ અદાલત, વિશાખા અને અન્ય વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ઐતિહાસિક નિર્ણયથી, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૯૭ એસ.સી. ૩૦૧૧ માં અહેવાલિત છે, તેમજ એપેરલ એક્સપોર્ટ પ્રમોશન કાઉન્સિલ વિ. એ.કે. ચોપરા ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયથી, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૯૯ એસ.સી. ૬૨૫ માં અહેવાલિત છે, અને જેના પરિણામે લૅંગિક હેરાનગતિ

અધિનિયમનું ઘડતર થયું, અવગત છે. તે પણ એ બાબતથી અવગત છે કે જ્યારે પ્રાધ્યાપકો સામે લૈંગિક હેરાનગતિના આક્ષેપો થાય છે ત્યારે અનેક વિદ્યાર્થીઓના જીવન પર ગંભીર પરિણામો આવી શકે છે. તે દરેક ક્ષેત્રમાં કાયદાની અદાલત દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલું અને સતર્કતાપૂર્વક સંરક્ષિત એક મુખ્ય સુરક્ષા ઉપાય છે. જો શિસ્ત સત્તાધિકારીને પણ તપાસ વિના કામ ચલાવવાની પૂરતી સત્તાઓ આપવામાં આવી હોત, તો તે આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શક્યો હોત. એકવાર આવું ન કરવાની પસંદગી કર્યા પછી, તે કાયદા અનુસાર જ કાર્ય કરશે અને અન્યથા નહીં, તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે.

૪૮. આ મુદ્દા અંગે હાલના પ્રકરણ તરફ પાછા ફરીએ તો, પ્રતિવાદી સત્તાધિકારીનો એવો કેસ નથી કે ફરિયાદોની સંખ્યા અને પરિસરમાં પ્રવર્તમાન વાતાવરણને ધ્યાનમાં રાખતાં, કાયદા હેઠળ અપવાદરૂપ પરિસ્થિતિઓમાં જે અન્યથા અનુમત્ય છે તે મુજબ તપાસ હાથ ધરવી તેના માટે વ્યવહાર નહોતી. સર્વત્ર જે બાબત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે તે એ છે કે આઈ.સી.સી. દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસને, પ્રસ્તુત હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓના સમૂહમાં, પૂરતી માનવામાં આવે જેથી આવશ્યકતા, અર્થે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો, પૂર્ણ થયેલ ગણાય.

૪૯. આ અદાલતે આ કાર્યવાહીમાં આઈ.સી.સી. દ્વારા પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે કે નહીં તે નિશ્ચિત કરવા અને નક્કી કરવા માટે તપાસના દસ્તાવેજોનું સતર્કતાપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે. ઉપરોક્ત મુજબ ઠરાવ્યા મુજબ, તપાસ સત્તા તરીકે ગણવામાં આવતી આઈ.સી.સી. દ્વારા જે રીતે તપાસ

હાથ ધરવામાં આવી છે, તે નિશ્ચિતરૂપે સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમો હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયા સાથે અથવા જાતીય ઉત્પીડન નિયમો સાથે, અથવા તે બાબતે પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતો સાથે સુસંગત હતી એવું કહી શકાય નહીં. માન્ય રાખીએ કે બંને અરજદારોના વર્તન સામે વ્યાપક અસંતોષ અને ઉગ્ર પ્રતિક્રિયા હતી અને તપાસ હાથ ધરવી વ્યવહારિક રીતે શક્ય નહોતી, તેમજ આક્ષેપિત શોષણ અનેક યુવા વિદ્યાર્થીઓ સામે પણ હતું અને તેથી તેમની પરિસ્થિતિ નાજુક હોઈ શકતી હતી, તો પણ જો શિસ્ત સત્તા ખરેખર એવી માન્યતા ધરાવતી હોય, તો તપાસને દૂર રાખવા માટે આદેશ પસાર કરવામાં તેને કશી અડચણ નહોતી. એક વખત કામ આઈ.સી.સી.ને સોંપવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો, જેને તપાસ સત્તા તરીકે સમજવામાં આવે છે, પછી શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં સી.સી.એસ. (સી.સી.એ.) નિયમોના નિયમ ૧૪ અને ૧૫નું, અને જો તે નહીં હોય તો જાતીય ઉત્પીડન નિયમોનું અને તેના અભાવે પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવાની અપેક્ષા હતી.

૫૦. નિર્વિવાદ રીતે, આઈ.સી.સી.નો અહેવાલ તૈયાર કરવામાં આવ્યો ત્યાં સુધી, અરજદારોને કોઈ તપાસ સંબંધે લેખિતમાં કોઈ નોટિસ જારી કરવામાં આવી નથી અને ત્યારબાદ પણ, લૅંગિક ઉત્પીડન અધિનિયમ હેઠળ, જેમાં તપાસ હાથ ધરવા માટે નિયમો બનાવવામાં આવ્યા છે, ખાસ કરીને લૅંગિક ઉત્પીડનના મામલાઓમાં સંભવિત રીતે સંડોવાયેલા એવા દોષિત વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ, ન તો કોઈ ઔપચારિક આરોપપત્ર આપવામાં આવ્યું છે અને ન તો આરોપોની વિગત પુરપાડવામાં આવી છે.

૫૧. આવા નિયમોના નિયમ ૭ મુજબ ફરિયાદીએ ફરિયાદની છ નકલો આપવાની રહે છે, જેમાંથી એક દોષિત કર્મચારીને આપવાની રહે છે, જેના પ્રતિભાવરૂપે જવાબ ૧૦ દિવસની અંદર અપેક્ષિત છે અને કેટલાક કારણોસર, બાબતને એકતરફી રીતે આગળ વધારવાની હોય તોય, ઉક્ત નિયમ કોઈપણ એકતરફી અંતિમ આદેશ પસાર કરવા પહેલાં ઓછામાં ઓછા ૧૫ દિવસનો પૂરતો સમય આપવાની જોગવાઈ કરે છે. દોષિત કર્મચારીને દસ્તાવેજો અને સાક્ષીઓની યાદી પણ પૂરી પાડવાની રહે છે અને યોગ્ય પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરીને, તપાસ સમયબદ્ધ અવધિમાં હાથ ધરવાની રહે છે.

નિષ્કર્ષ : ૫૨. સમગ્ર મામલાને તેના સંપૂર્ણ પરિપ્રેક્ષ્યમાં ધ્યાનમાં લેતા, આ અદાલતનો એવો અભિપ્રાય છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) હેઠળ, બીજા પરંતુકની કલમ (બી) મુજબ કોઈ આદેશના અભાવે અને તપાસ ચલાવતા સમયે સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ રહેવાને કારણે, અથવા તે બાબતે કુદરતી ન્યાયના સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતોનું અનુસરણ ન કરવામાં આવતા, બરતરફીના આદેશો રદ કરવામાં આવવા યોગ્ય છે.

૫૩. આ રીતે કરતા વખતે, બંને અરજદારાઓ સામેના આક્ષેપોની ગંભીરતા અંગે સજાગ રહી અને પીડિતાઓની સરખામણીએ તેમની સ્થિતિને પણ ધ્યાનમાં રાખીને, પ્રતિવાદી-સંસ્થાને આ બાબતે નિર્ણય લેવા માટે અનુમતિ આપવામાં આવે છે કે તે ભારતના બંધારણના કલમ ૩૧૧(૨) ના બીજા ઉપબંધની કલમ (બી) હેઠળની સત્તાઓનો આશ્રય લેવા ઇચ્છે છે કે આઈ.સી.સી.ના અહેવાલને પ્રાથમિક અહેવાલ તરીકે ગણી, તેના આધારે બંને અરજદારાઓ વિરુદ્ધ વિભાગીય તપાસ

ચલાવવી ઇચ્છે છે. જો તે વિભાગીય તપાસ ચલાવવાનું પસંદ કરે, તો શક્ય તેટલી હદ સુધી એવી તપાસ સીસીએસ (સીસીએ) નિયમો, નિયમ ૧૪ અને ૧૫નું પાલન કરીને હાથ ધરવામાં આવશે. આવી તપાસ, નીચે દર્શાવ્યા મુજબના નિર્દેશ અનુસાર, નિર્ધારિત અવધિની અંદર હાથ ધરી અને પૂર્ણ કરવામાં આવશે.

વૈકલ્પિક રીતે, જો પ્રતિવાદી-સંસ્થા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) ની બીજી જોગવાઈની કલમ (બી) હેઠળ તપાસ હાથ ધર્યા વિના શિસ્ત સત્તાધિકારીની સત્તાઓનો આશ્રય લેવાનો નિર્ણય કરે, તો તે બાબતે કારણસભર આદેશ પસાર કરવામાં આવશે, જે અનુગામી આદેશનો પણ ભાગ બનશે. આપું કરતાં શિસ્ત સત્તાધિકારીએ કાયદા મુજબની પ્રક્રિયાનો અનુસરો કરવો.

૫૪. ઉપરોક્ત કારણોસર, હાલની અરજીઓ આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવે છે. બંને અરજદારો સંબંધિત શિસ્તપ્રાધિકરણ દ્વારા તારીખ માર્ચ ૦૬, ૨૦૧૫ના રોજ પસાર કરાયેલા બરતરફીના વિવાદિત આદેશો રદ કરવામાં આવે છે, જોકે બંને અરજદારો સંબંધિત તારીખ ફેબ્રુઆરી ૧૧, ૨૦૧૫ના વિવાદિત સસ્પેન્શનના આદેશો યથાવત્ રાખવામાં આવે છે. પ્રતિવાદી સંસ્થા, જો તે યોગ્ય માને, તો ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨)ના બીજી પરંતુકની કલમ (બી) હેઠળની સત્તાઓ અમલમાં મૂકવી છે કે વિભાગીય તપાસ હાથ ધરવી છે તે અંગે નિર્ણય કરીને, આઈ.સી.સી.નો અહેવાલ પ્રાથમિક તપાસના અહેવાલ તરીકે ગણતાં, અરજદારો વિરુદ્ધ નવી કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે પરવાનગીપ્રાપ્ત છે. જો પ્રતિવાદી સંસ્થા અરજદારો વિરુદ્ધ વિભાગીય તપાસ હાથ ધરવાનું પસંદ કરે, તો તેવી તપાસ આ આદેશની નકલ પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર પૂર્ણ કરવી પડશે.

જો તે ભારતના સંવિધાનના બીજા પરંતુકની કલમ ૩૧૧(૨), કલમ (બી) હેઠળની સત્તાઓ અમલમાં મૂકવાનો વિકલ્પ પસંદ કરે, તો પ્રતિવાદી પ્રાધિકાર તે માટેના કારણો નોંધશે અને તે વિષયક કાયદાનું પાલન કરશે. આને નિશ્ચિતપણે અરજદારો વિરુદ્ધ તપાસ હાથ ધરવા માટેના આદેશરૂપે ગણવામાં આવશે નહીં. પ્રતિવાદી-સંસ્થાના પરિસરમાં બંને અરજદારોને આપવામાં આવેલ રહેણાંક આવાસ અંગે, અરજદારોને તે તાત્કાલિક ખાલી કરવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવે છે અને આ બાબતમાં અગાઉ આપવામાં આવેલ વચગાળાની રાહત રદ કરવામાં આવે છે.

અરજદારોને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સની પૂર્વ અનુમતિ વિના પ્રતિવાદી સંસ્થાના પરિસરમાં પ્રવેશ કરવા પરથી વધુમાં પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે છે. તેઓને આ તપાસના પીડિતો અથવા સાક્ષીઓ સાથે કોઈપણ રીતે અથવા કોઈપણ સાધન દ્વારા, પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે, સંપર્ક કરવા પરથી પણ રોકવામાં આવે છે. નિયમ તે મુજબ પૂર્ણ સ્વરૂપે અમલમાં મૂકવામાં આવે છે. જોકે, ખર્ચ બાબતે કોઈ આદેશ કરવામાં આવતો નથી. પરિણામે, સ્થગિત આદેશ રદ કરવા માટેની સિવિલ અરજીઓનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(ન્યાયમૂર્તીશ્રી સોનિયા ગોકાણી.)

judgment has been translated usng AI Tool

— M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose

of execution and implementation.
